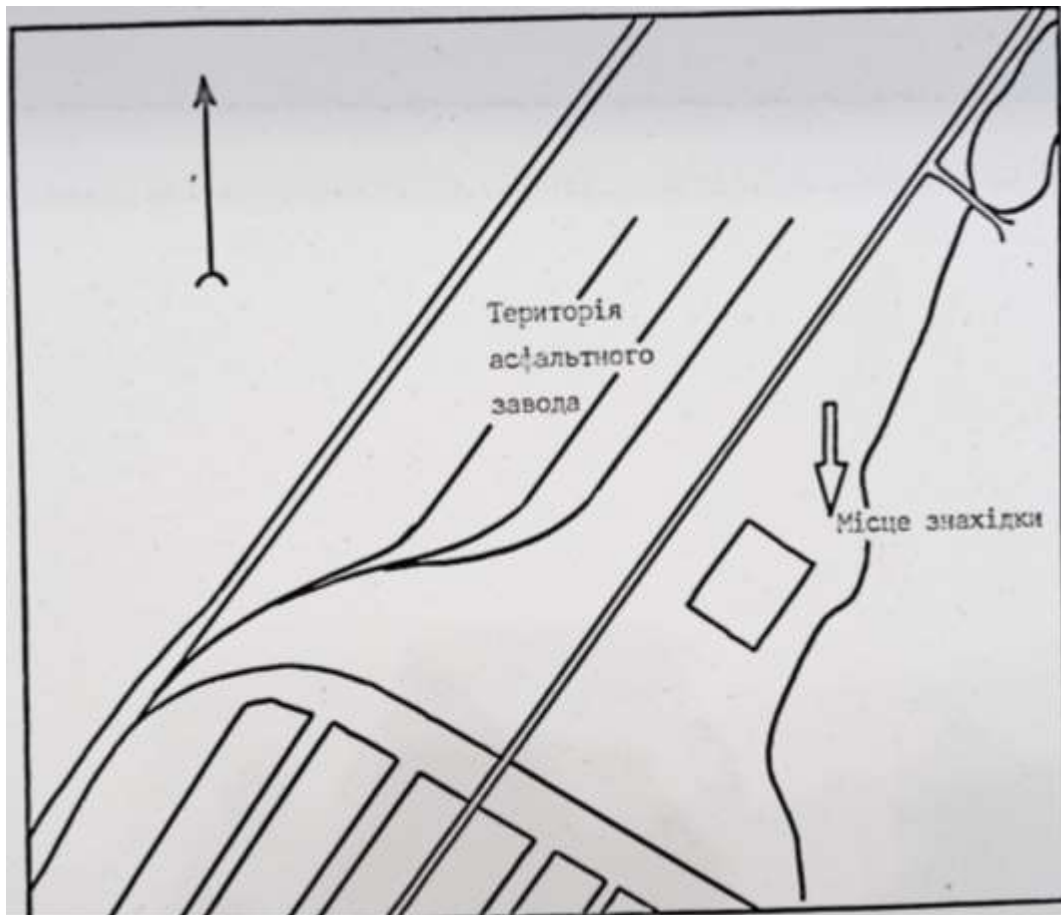

ЗВІТ

про розвідки археологічних пам'яток в м. Тальне

Восени 1999 року старшим науковим співробітником археологічної інспекції відділу культури обласної державної адміністрації Черкаської області Д.К.Чорноволом та старшим лаборантом Інституту археології НАН України Е.В.Овчинниковим були проведені розвідки археологічних пам'яток на території м.Тального та його околиць. Наукові дослідження мали на меті одержання інформації для відтворення стародавньої історії міста. Замовник робіт – виконком міської ради народних депутатів м. Тальне. Археологічні розвідки велись шляхом шурфування пам'яток, збором підйомного матеріалу, візуальним обстеженням їх стану з подальшою фотофіксацією та нанесенням на карту.

Найбільш раннім археологічним об'єктом в м. Тальне є місце знахідки залишків кісток мамонта в північно-східній його околиці (таб.1).

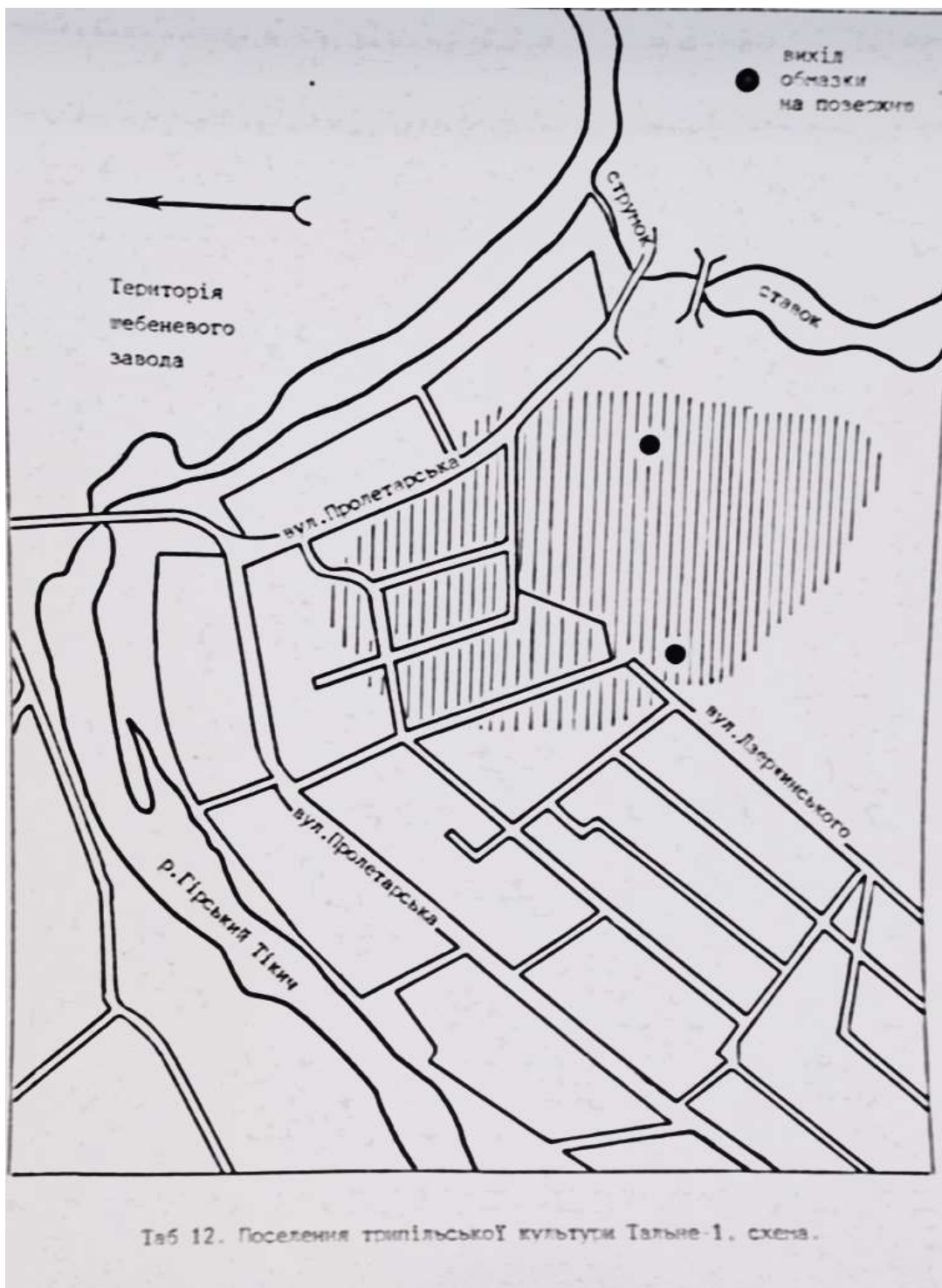

Знахідка була зроблена в 1995 році слідчим районного відділу внутрішніх справ в м. Тальне М.І.Солошенком. Кістки мамонта знаходяться на дні яру, по якому тече струмок від ставка, розташованого біля асфальтового заводу. Кістки були обстежені в 1996 році членами Гордашівської трипільської експедиції В.О.Шумовою, Д.К.Чорноволом та Ю.Т.Поштаренком. Зараз вони знаходяться під обвалом глини. Утвореним під час розмивання ґрунту талими водами. Нами було проведено фото фіксацію пам'ятника та нанесено його на карту.

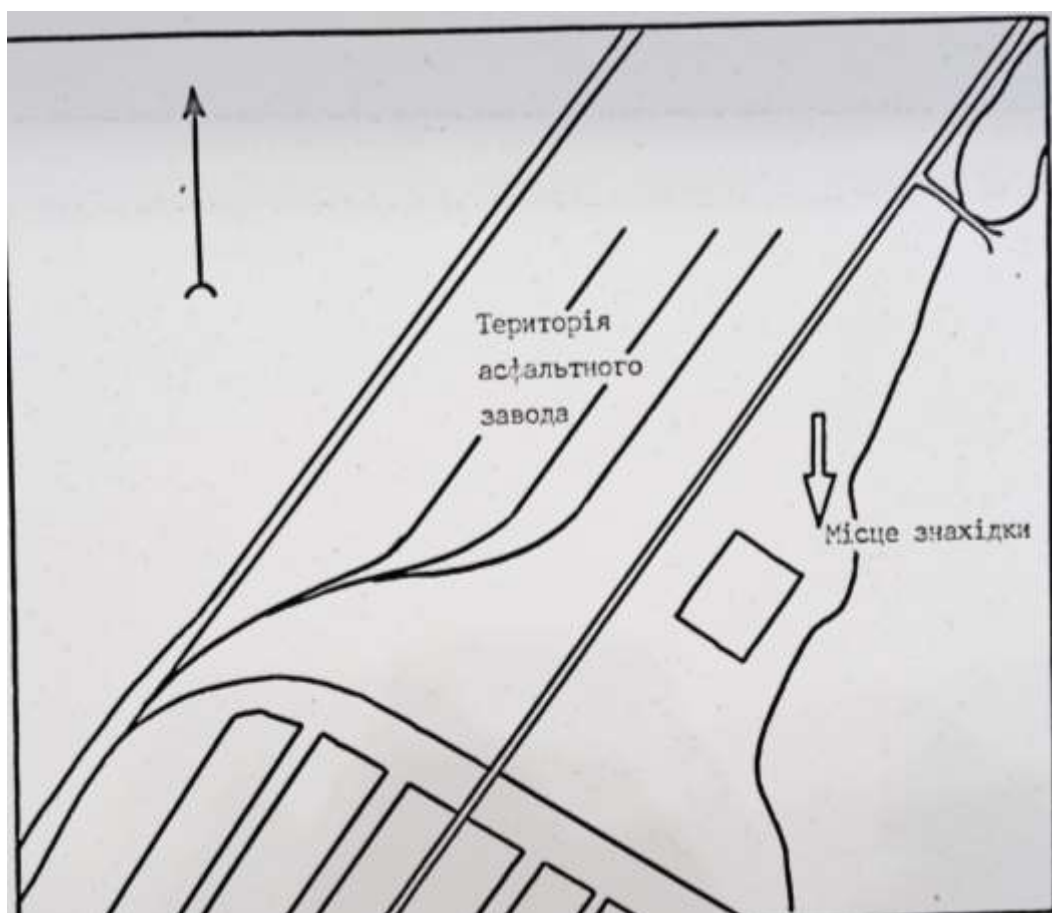
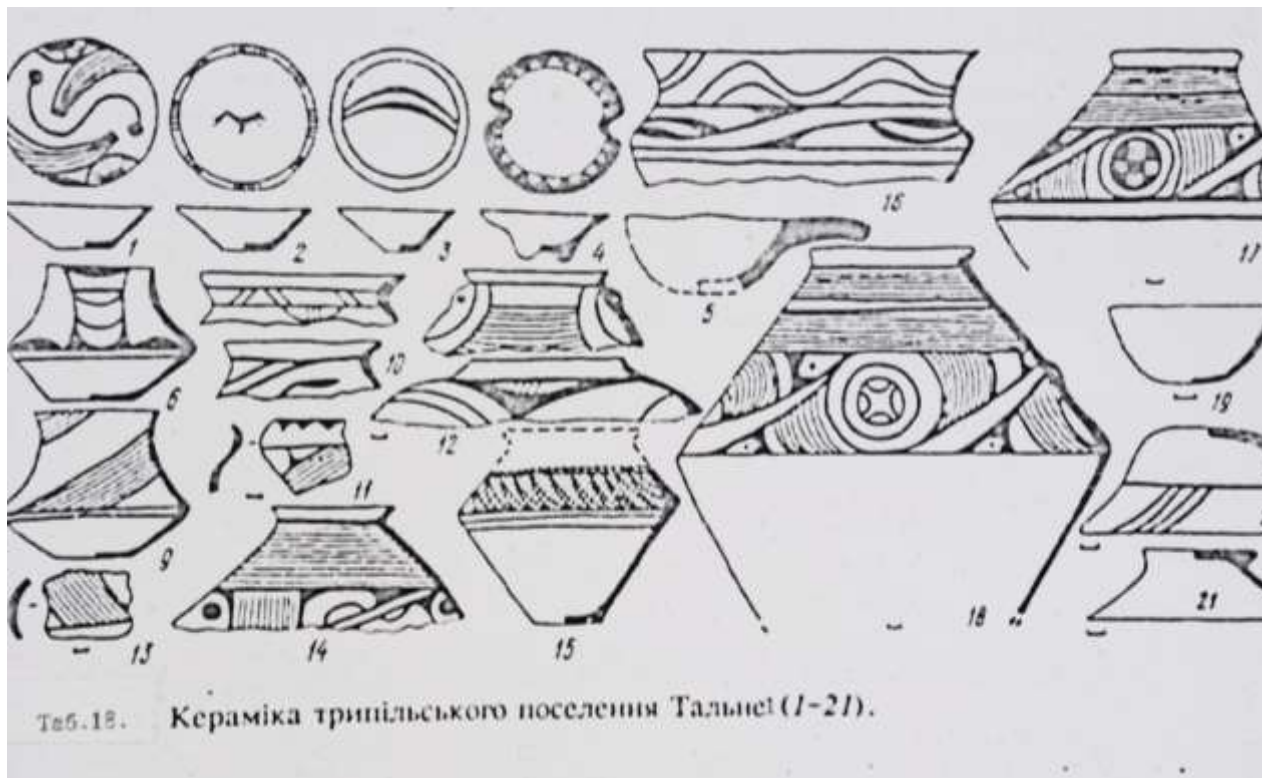
В межах міста та на його околицях розташовано кілька поселень трипільської культури.

Поселення трипільської культури Тальне-1 було відкрите та досліджене В.М.Доманицьким на початку ХХ-го століття. Подальші дослідження проводились В.О.Круцом та М.М.Шмаглієм в 1980-ті роки. Дане поселення знаходиться південно-східній околиці міста по лівому березі р. Гірський Тікич (таб.4, таб.12).

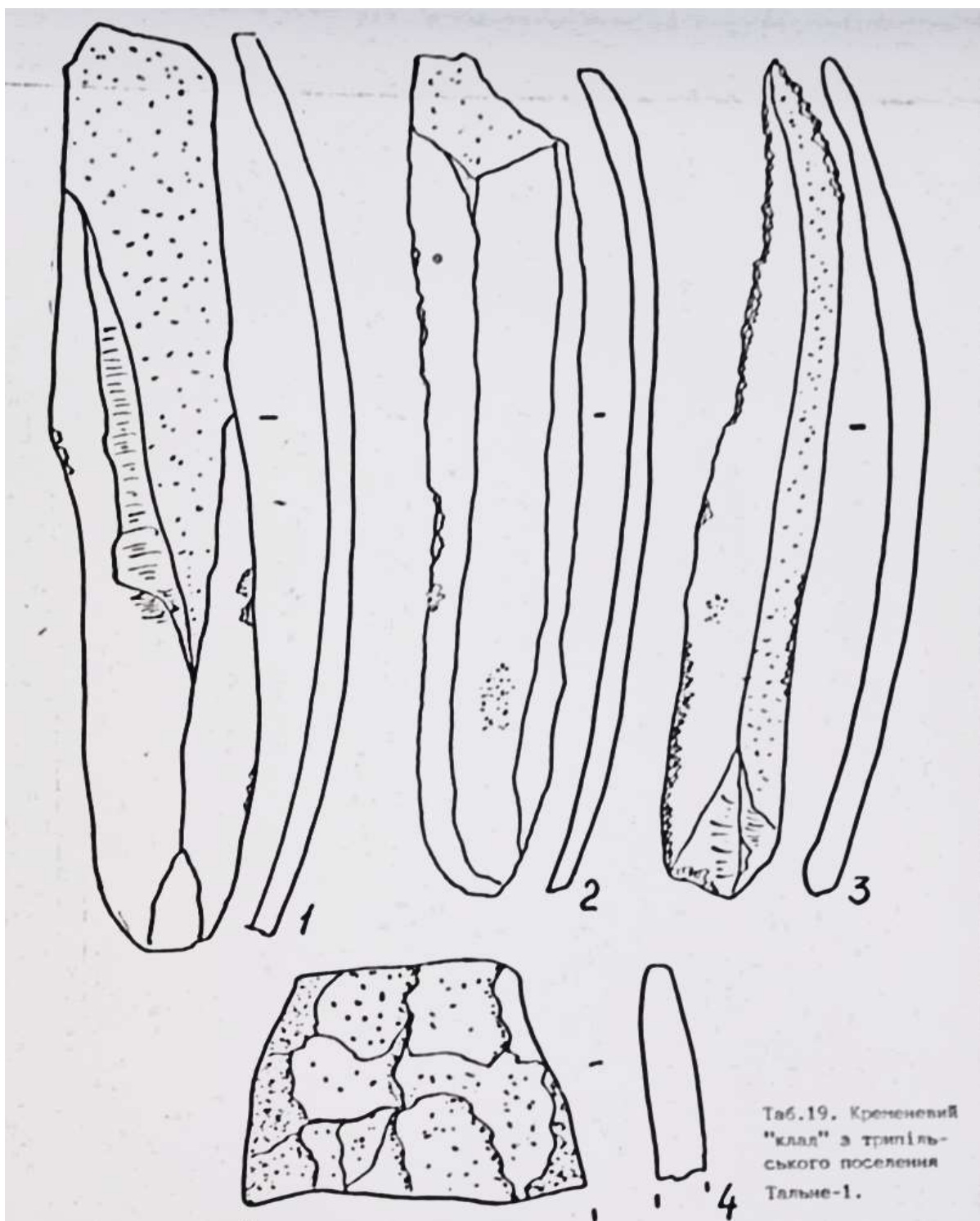

Воно займає мис, утворений при злитті річки і струмка, на якому побудовано ряд ставків, що тягнуться від газокompресорної станції. Площа поселення становить 15 га. Більша частина поселення знаходиться під сучасною забудовою по вулицях Пролетарська, Дзержинського, 8-го Березня, Ворошилова. Частина поселення, що знаходиться на полі, інтенсивно руйнується під час оранки. Глибина залягання решток глинобитних будівель становить 15-20 см. Місце знаходження будівель визначається масою обпаленої обмазки та кераміки, що знаходиться на поверхні ґрунту. Форми посуду, знайденого на поселенні Тальне-1: миски конічні, на ніжках та напівсферичні (таб.18, 1-4, 19),

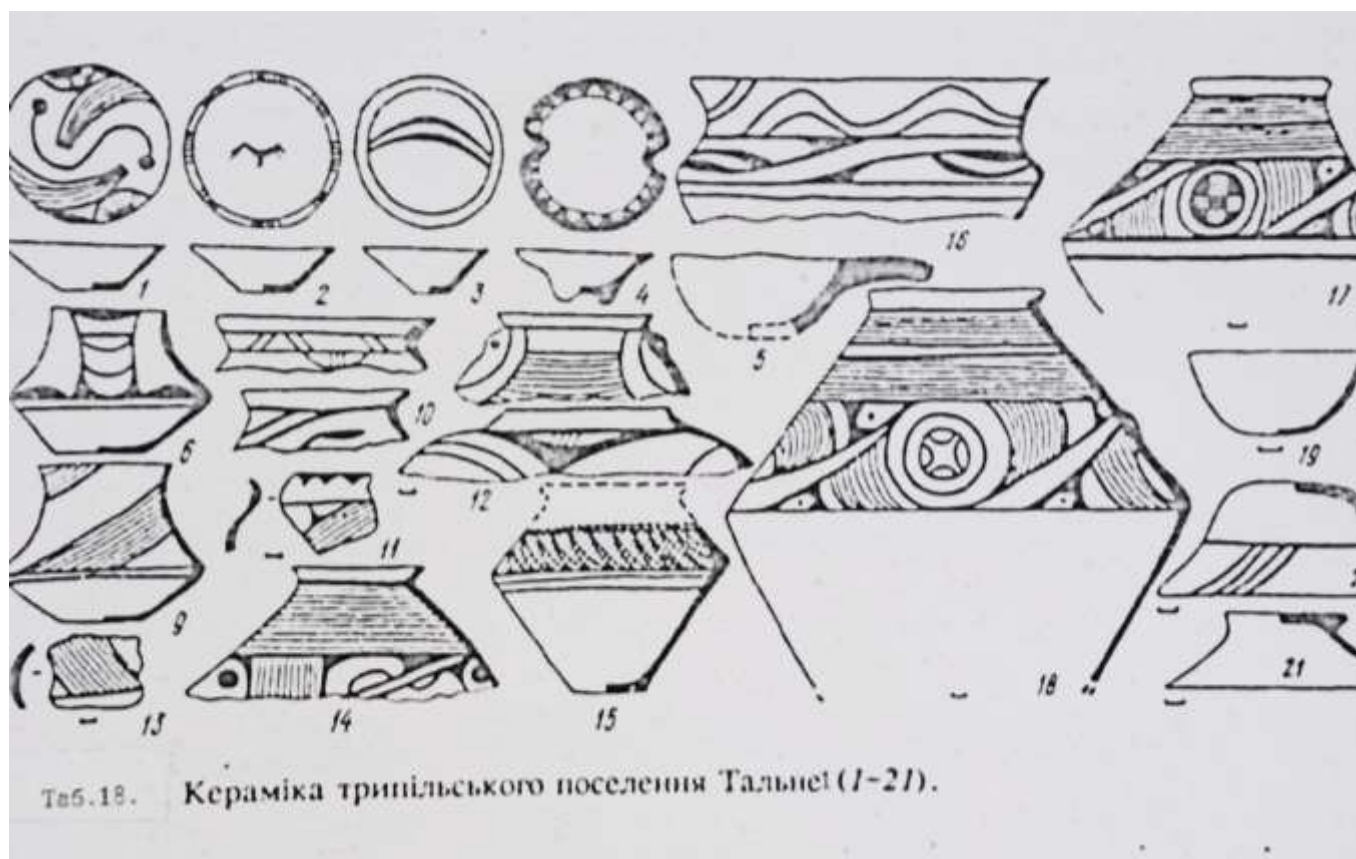

Таб.19. Кременевий "клад" з тратізьського поселення Тальне-1.

кубки (таб. 18, 6),

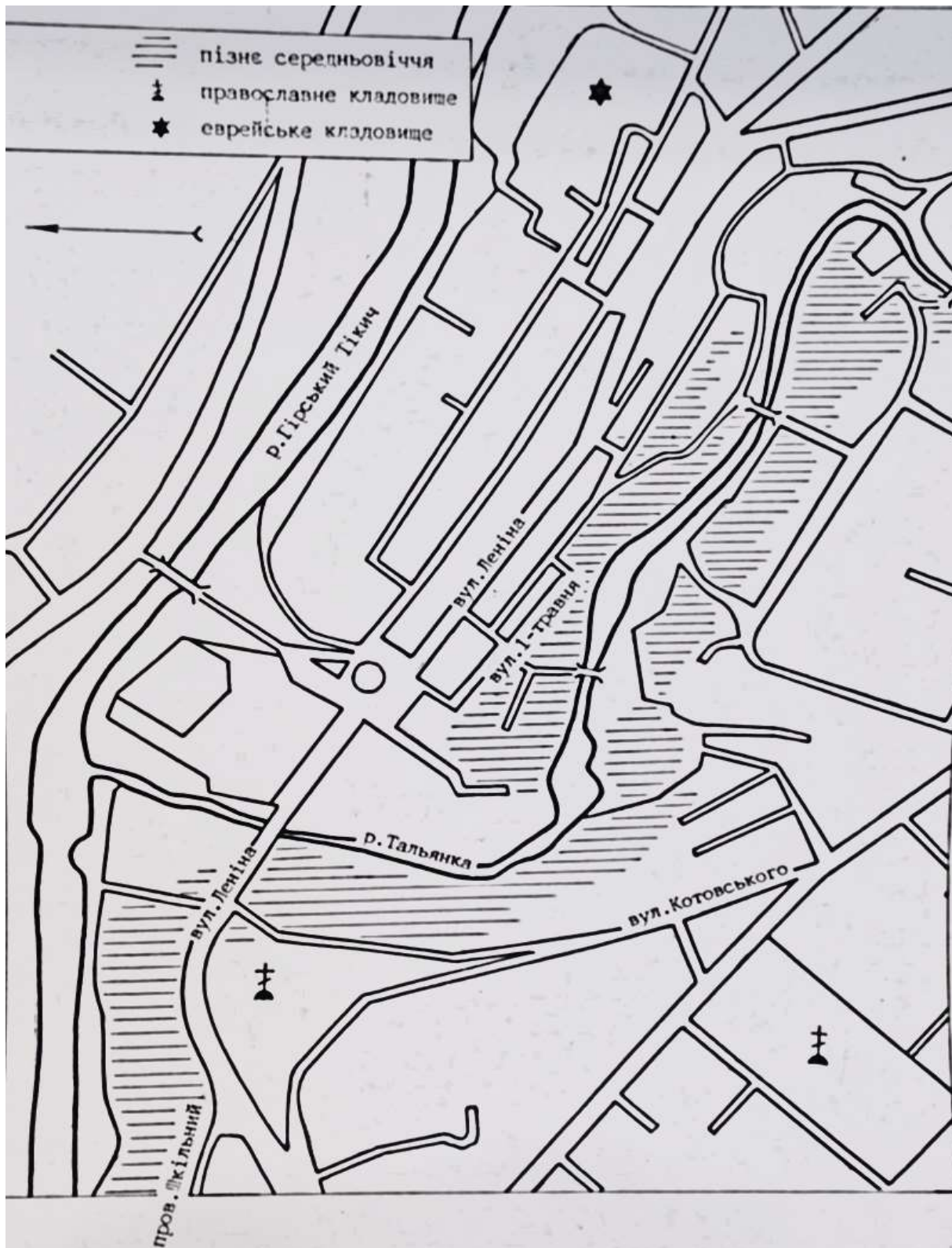

горщики (таб. 18, 11, 16),

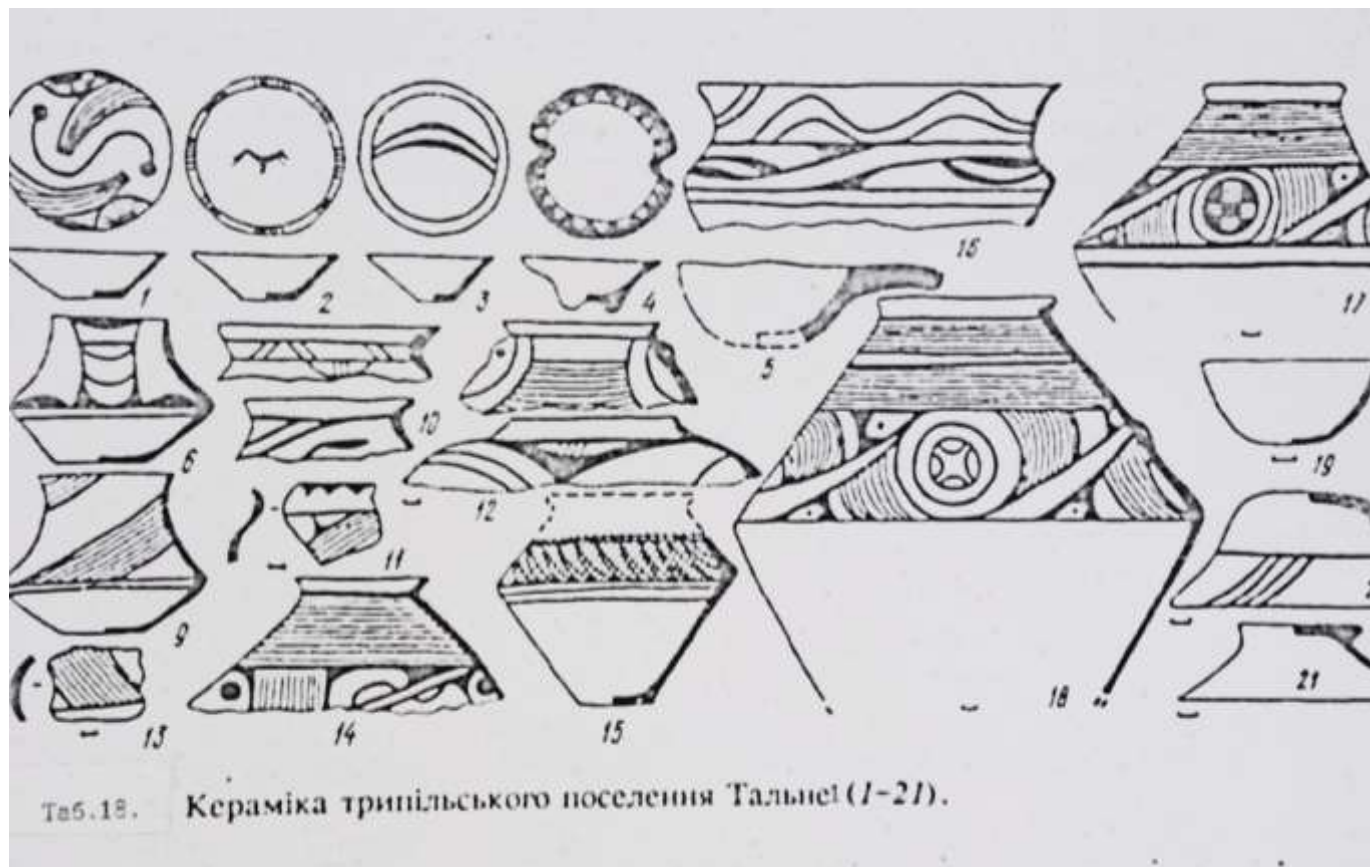

Таб.18. Кераміка трипільського поселення Талыне (1-21).

амфори (таб. 18, 8),

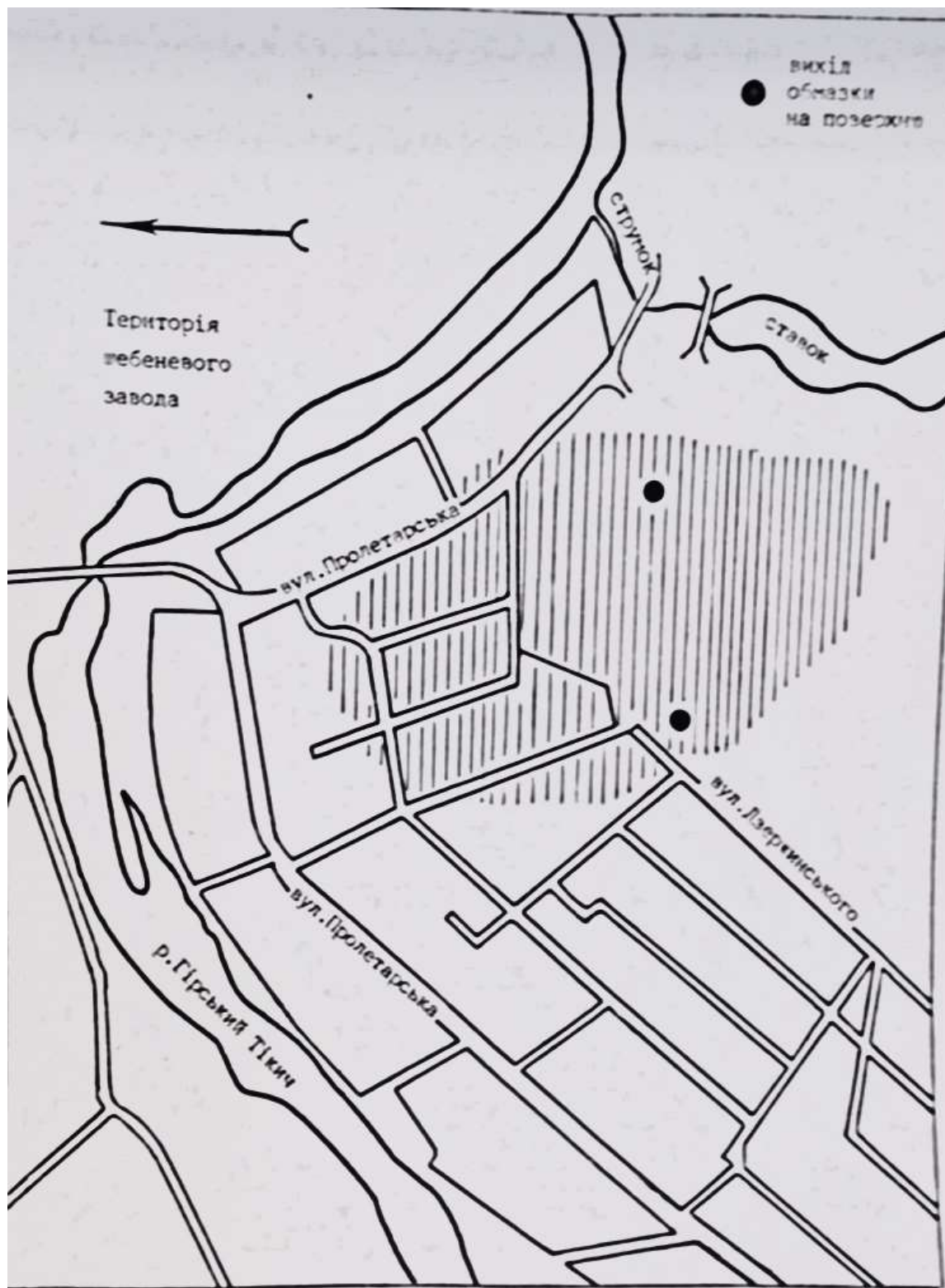

біконічні та грушоподібні посудини (таб.18, 7, 10, 12, 14, 15, 17, 18),

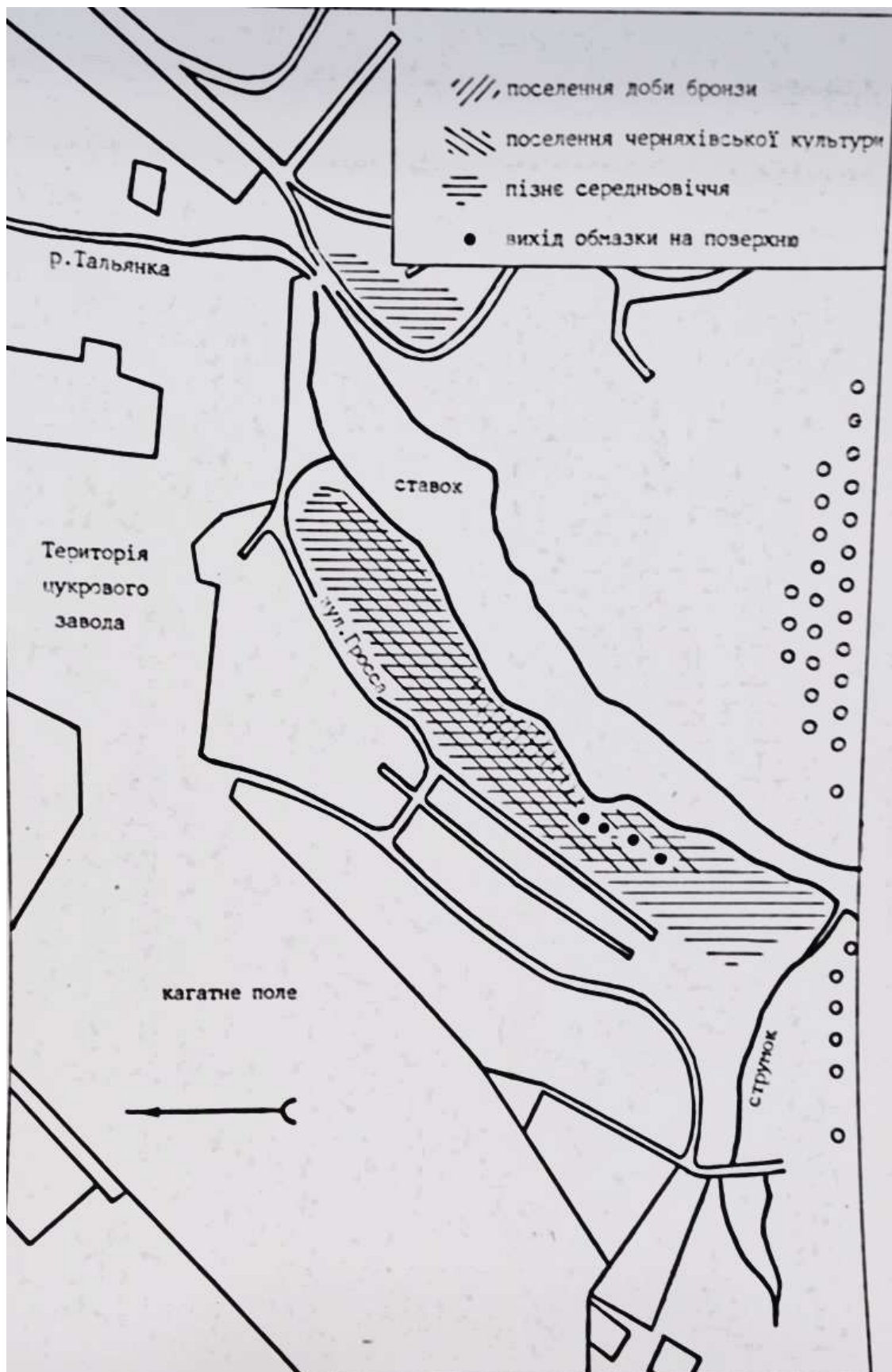

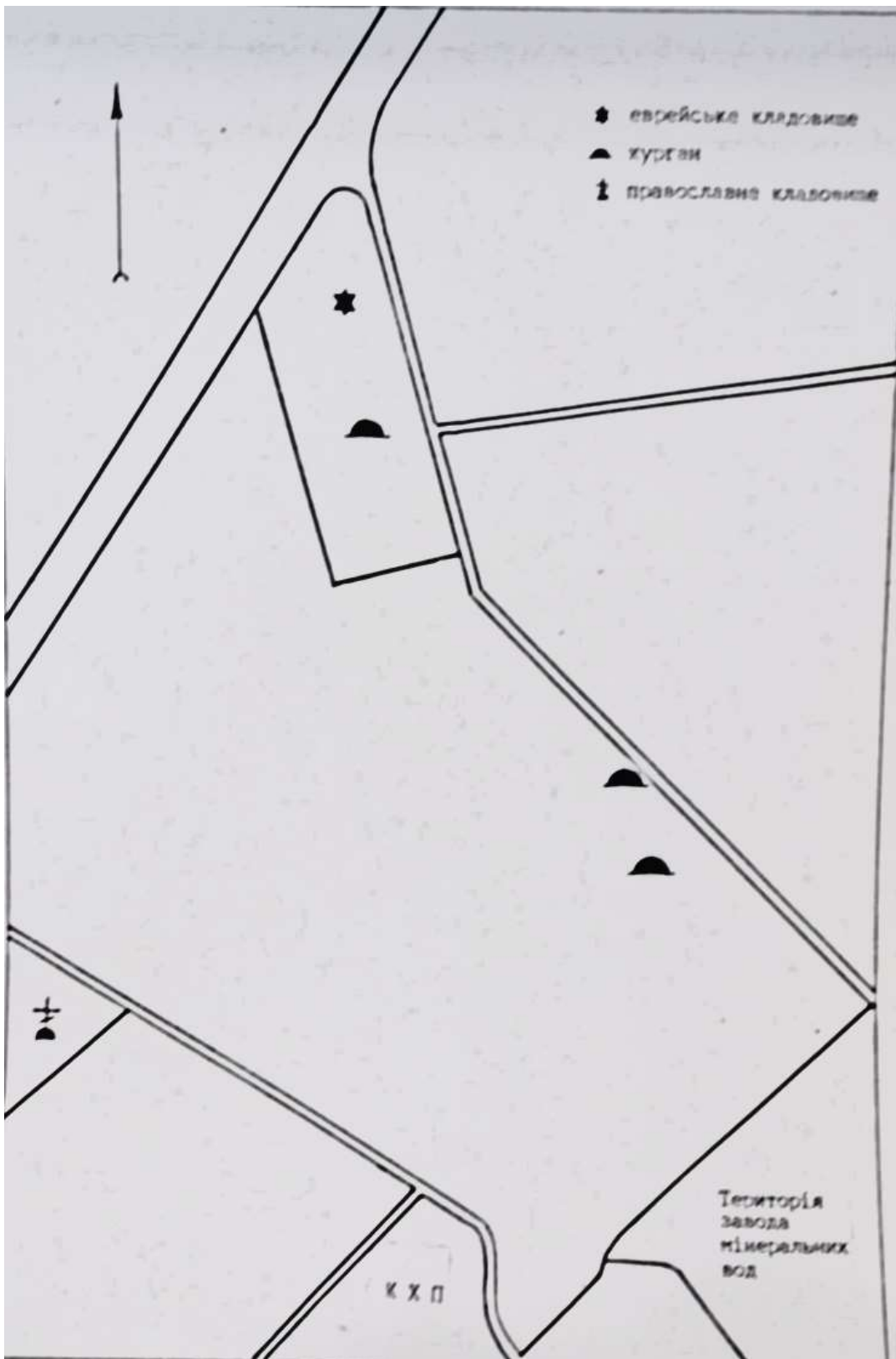

Таб 12. Поселення трипільської культури Тальне-1, схема.

покришки (таб.18, 20, 21),

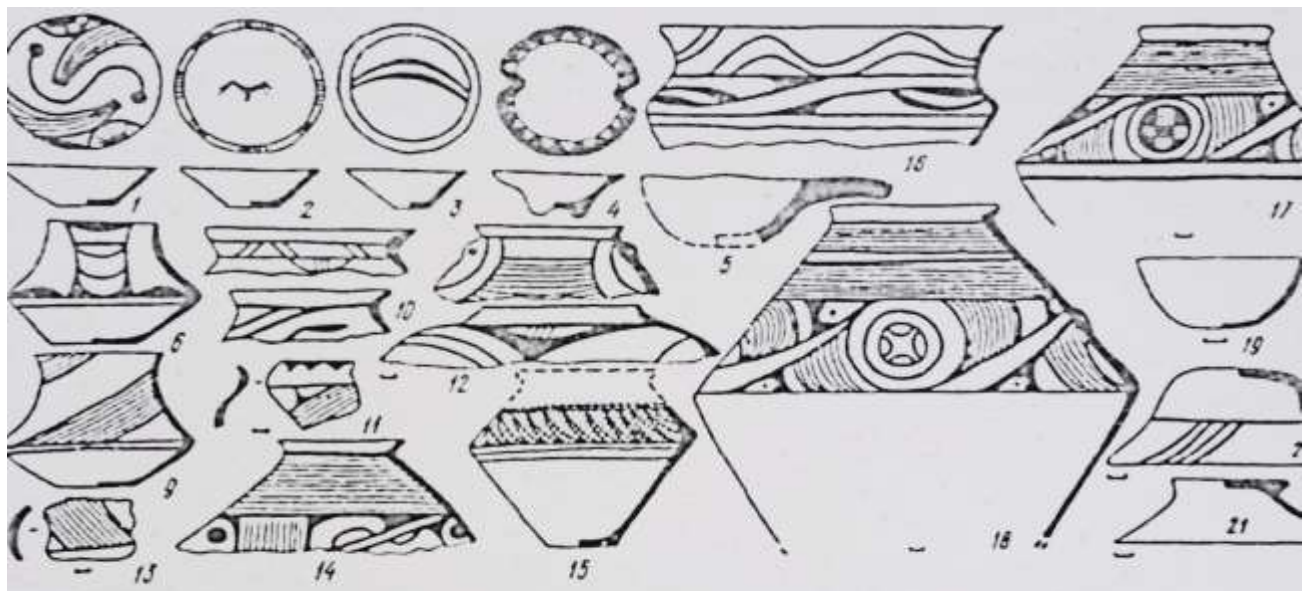
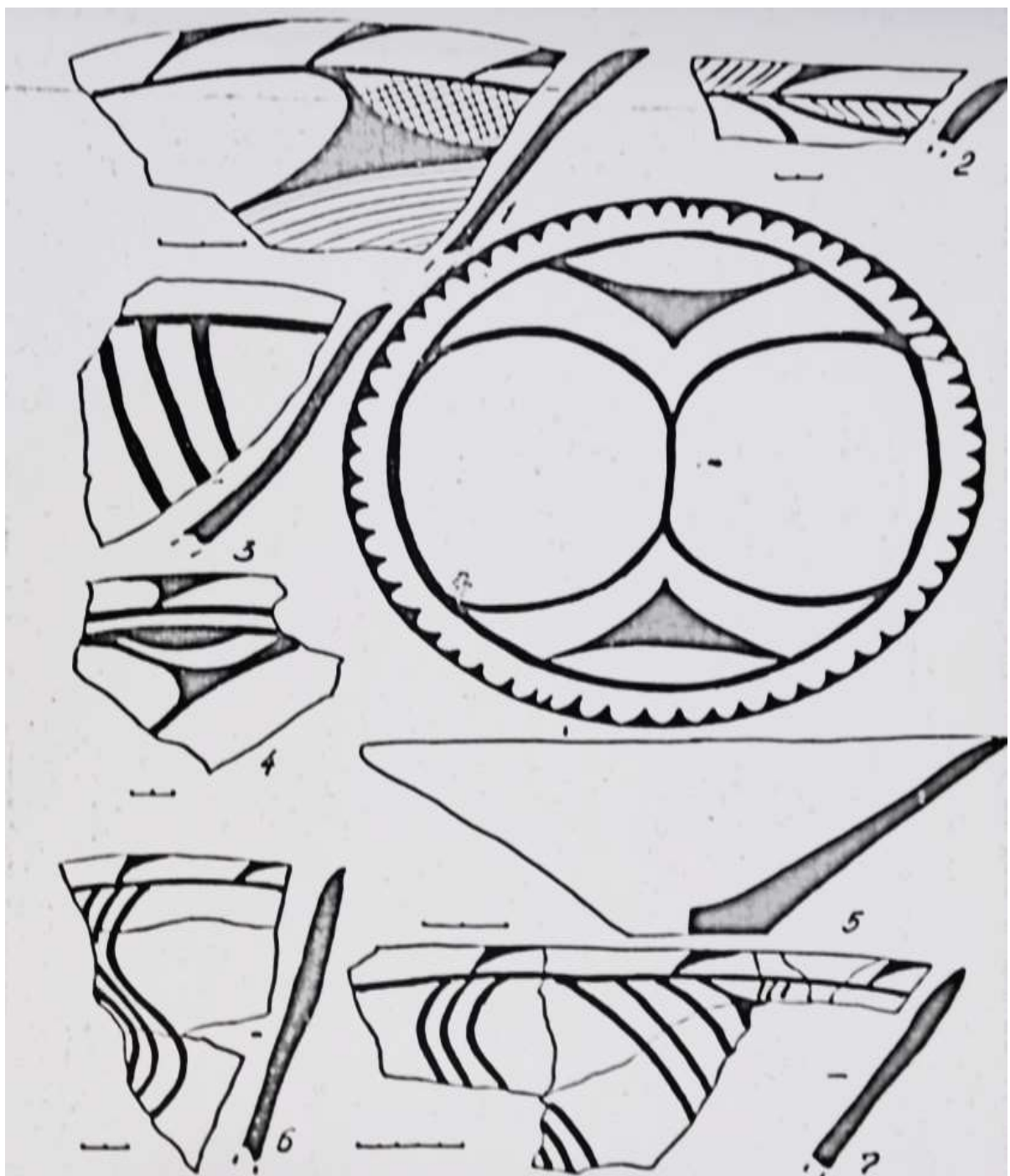
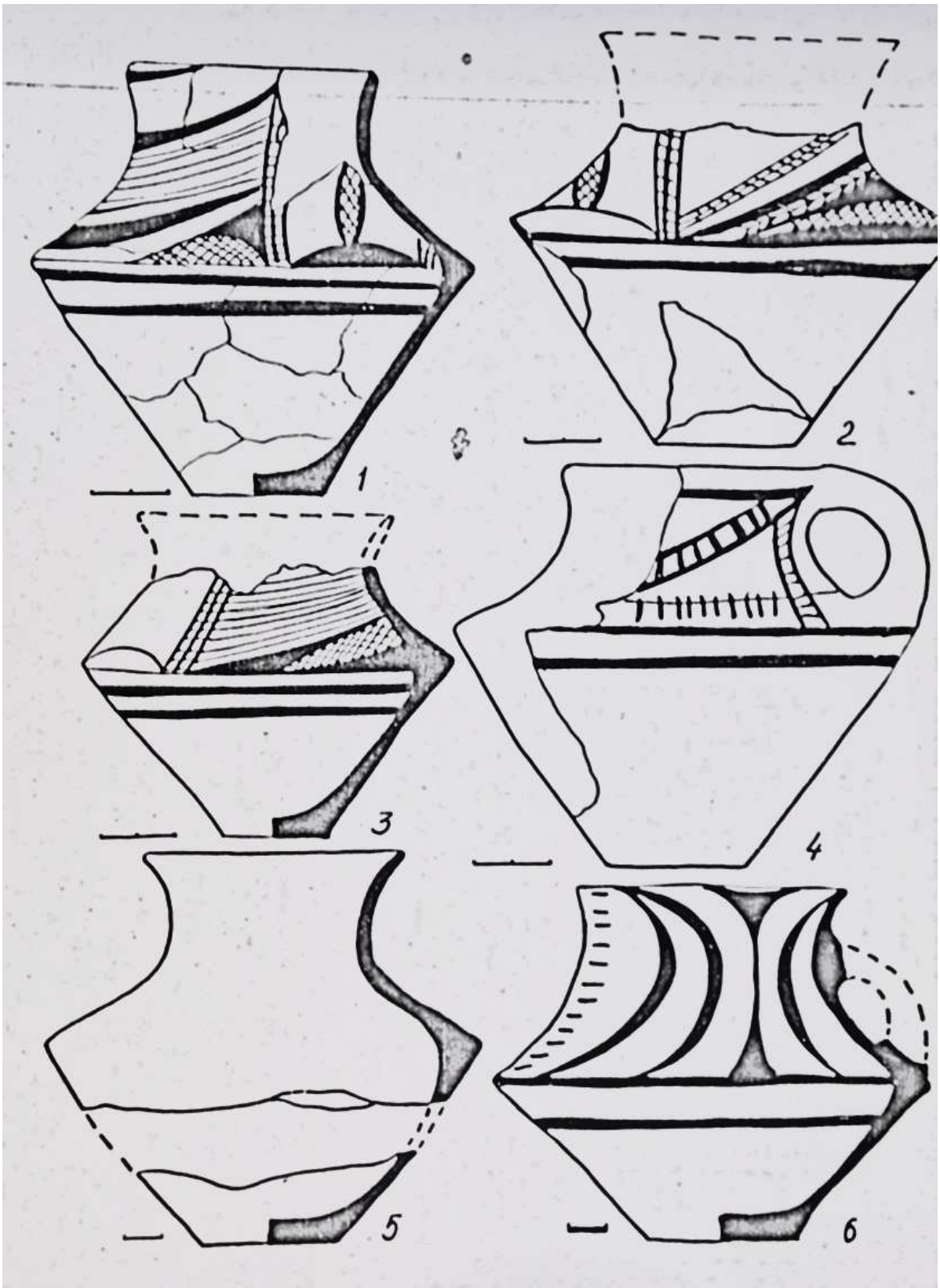
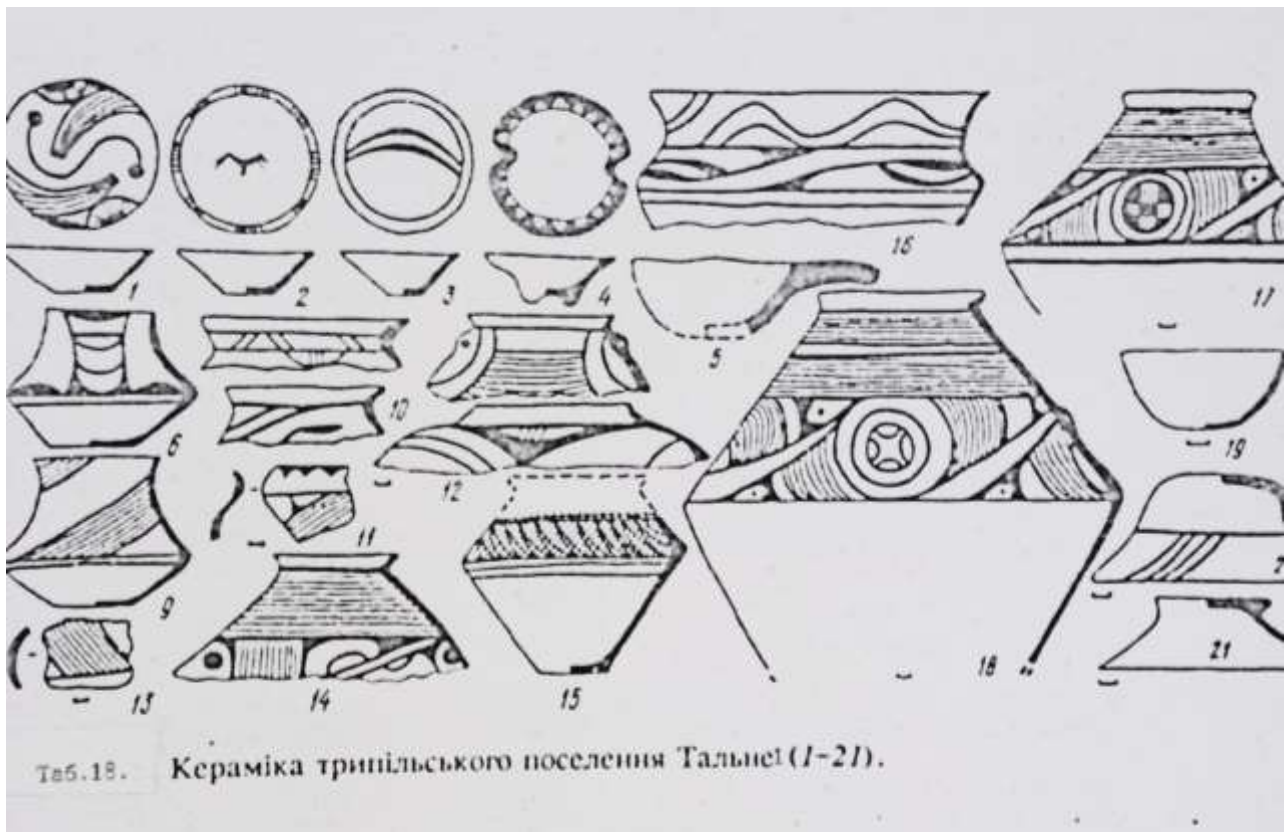

Табл. 18. Кераміка трипільського поселення Тальне (1-21).

черпаки (таб.18, 5).

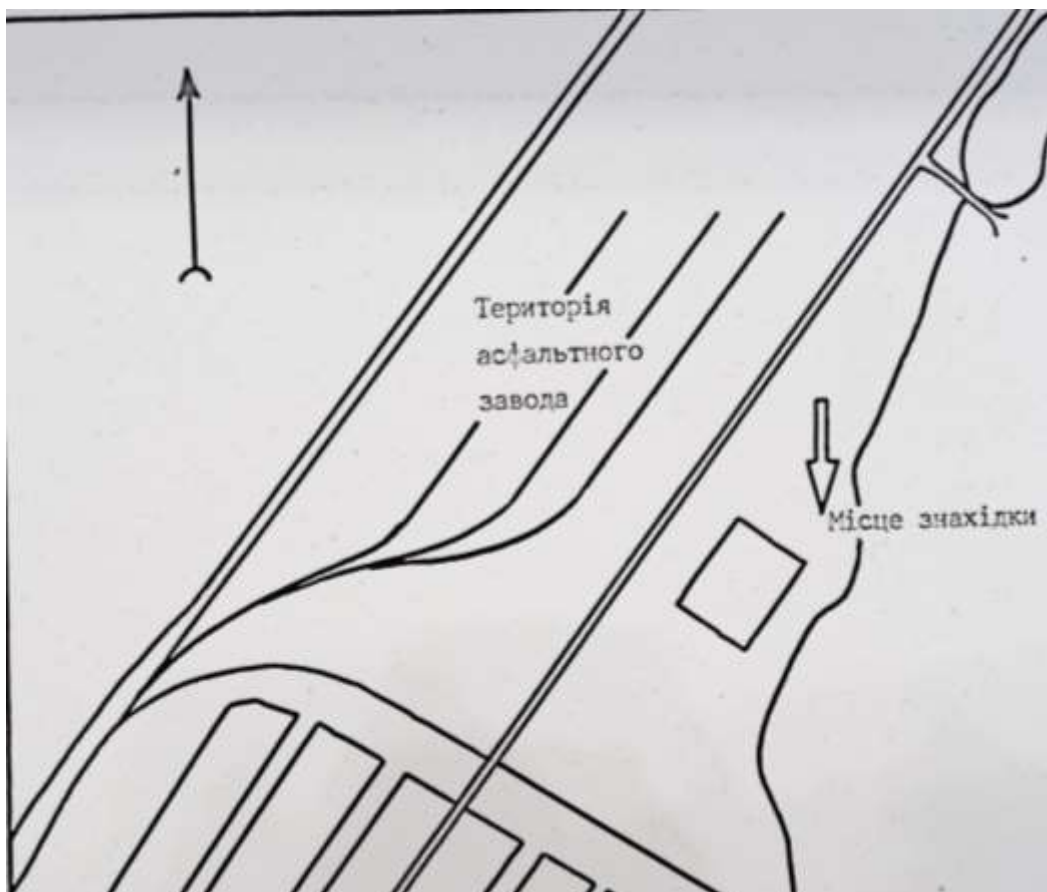
На підставі типологічного аналізу керамічного комплексу, зробленого В.О.Круцом та С.М.Рижовим (Круц, Рыжов, 1985), поселення Тальне-1 відноситься до ранньої фази формування томашівсько-сушківської локальної групи пам'яток періоду СІ (поч.. III тис. до н.е.).

Поселення трипільської культури Тальне-2, Тальне-3 були відкриті в 1990 р. науковим співробітником Тальнівського музею історії хліборобства Д.К.Чорноволом. Археологічні розкопки на поселенні Тальне-2 були проведені в липні 1990 р. науковим співробітником Інституту археології АН УРСР М.Ю.Відейком та В.О.Круцом. Розкопано 7 жител типу «площадка».

Поселення Тальне-2 знаходиться в 4 км на південний-схід від міста Тального, на території, прилягаючій до газокompресорної станції. Поселення розташоване на лівому березі балки,

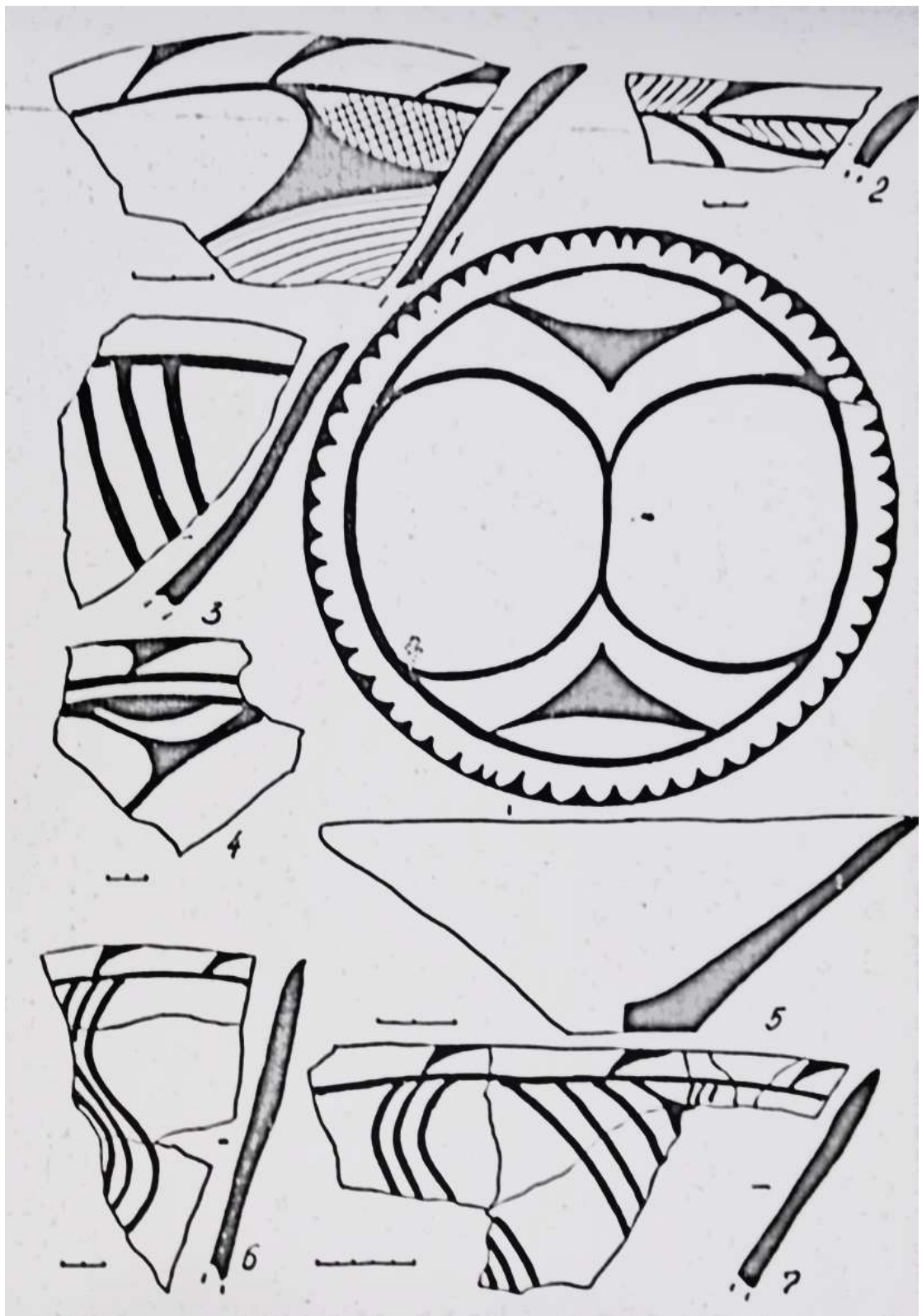
де зараз побудовано низку ставків, що тягнуться з півдня на північ і зливаються з р. Гірський Тікич (таб. 2, 1).

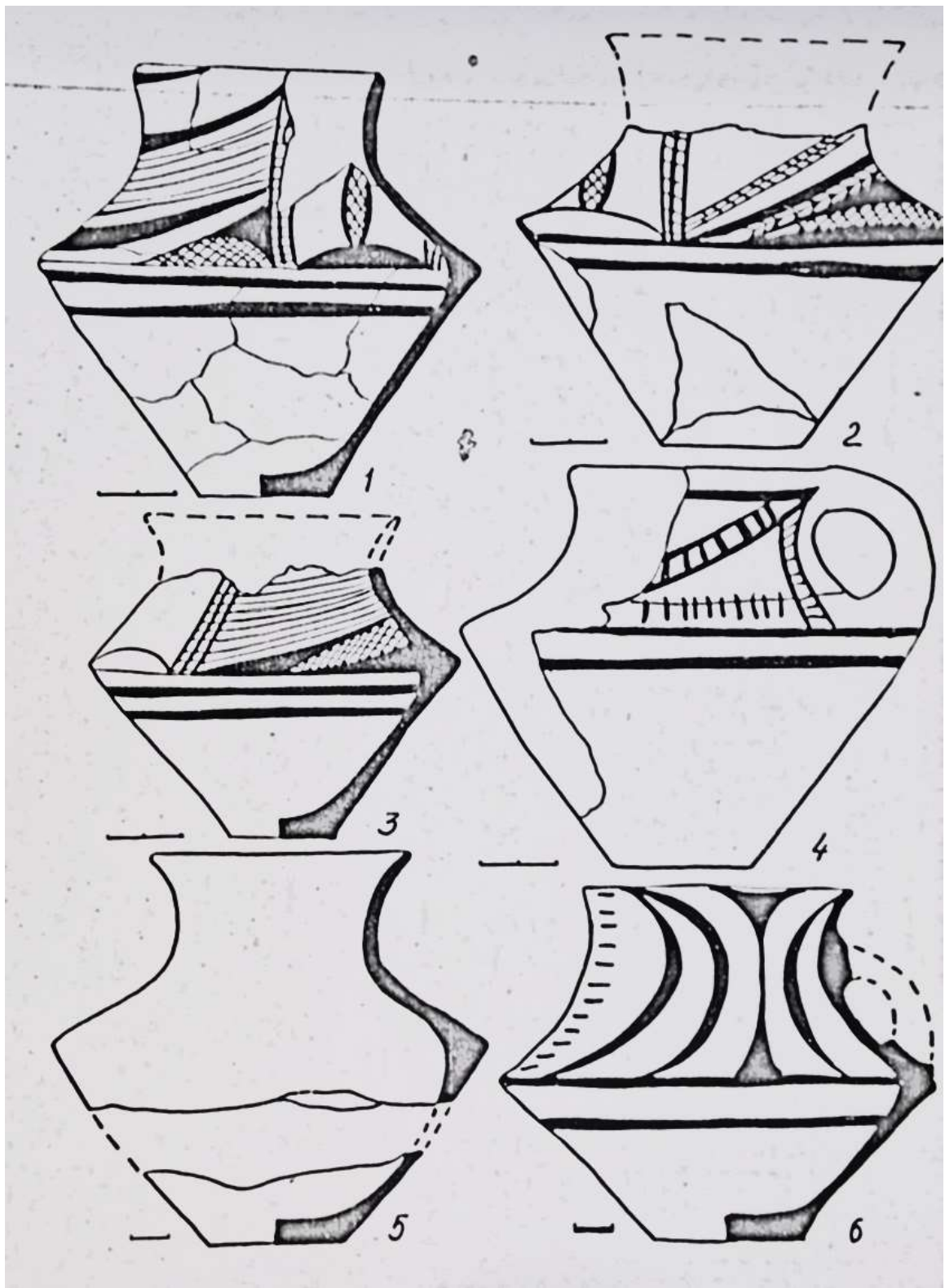

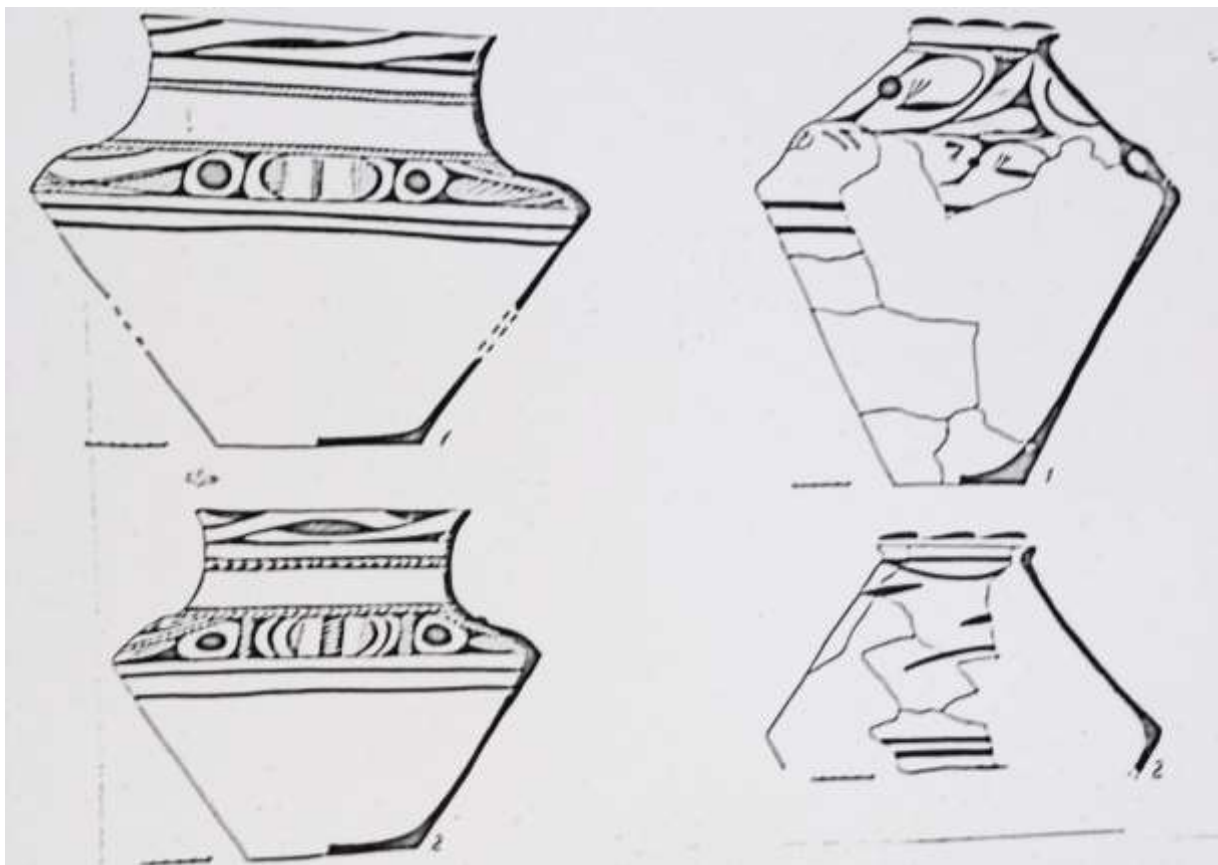

Загальна площа поселення становить приблизно 7 га. Основна територія знищена при будівництві теплиць. Придатною для подальших археологічних досліджень залишилась тільки північна частина поселення.

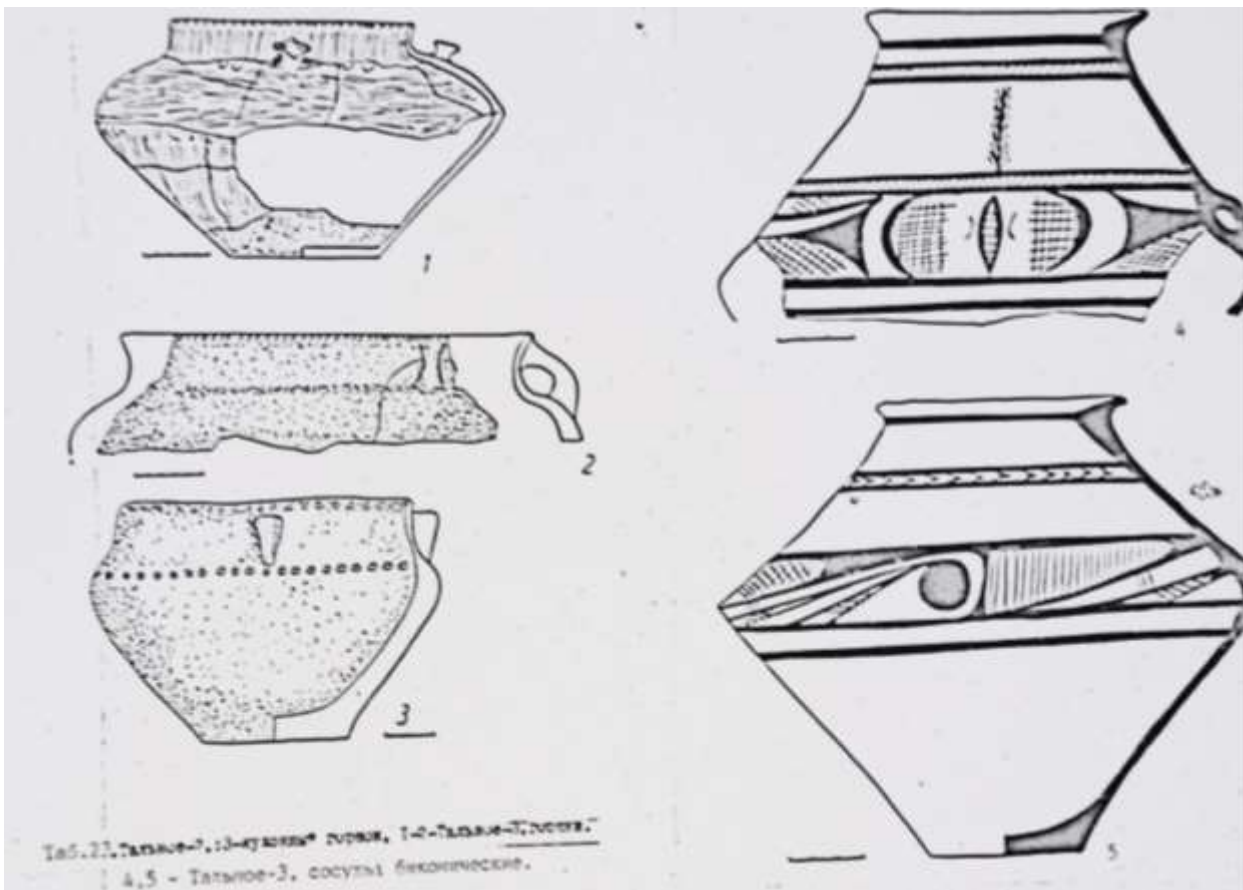
Кераміка з поселення Тальне-2 представлена групами столової та кухонної посуду, різними по формовочній масі, техніки випалу та формах. Менш багата чисельна група кухонної кераміки. Для її виготовлення використовувалась формована маса двох типів: з домішками в глині крупнозернистого піску або товченої мушлі. Другий тип домішок більш рідкісний, він представлений тільки кількома посудинами. Переважає столова кераміка (таб.20, 21, 22),

виготовлена із глини з домішками дрібного піску чи маси із суміші глини різної жирності. Є також група посуду із відмученої дрідноструктурної глини. Цей тип формовочної маси характерний для так званих «імпортованих» посудин, виготовлених на пам'ятках іншої групи трипільського населення, імовірно на захід від Південного Бугу. Основні форми кухонної кераміки – горщик, миска, вони зустрічаються в кожному житлі хоча б у фрагментах. Кухонна кераміка прикрашена поглибленим орнаментом (таб. 23, 3).

Таб. 23. Тальное-3, 1-3 - кухонна кераміка, 1-2 - Тальное-Плещин.
4, 5 - Тальное-3, сосуди бичиницькі.

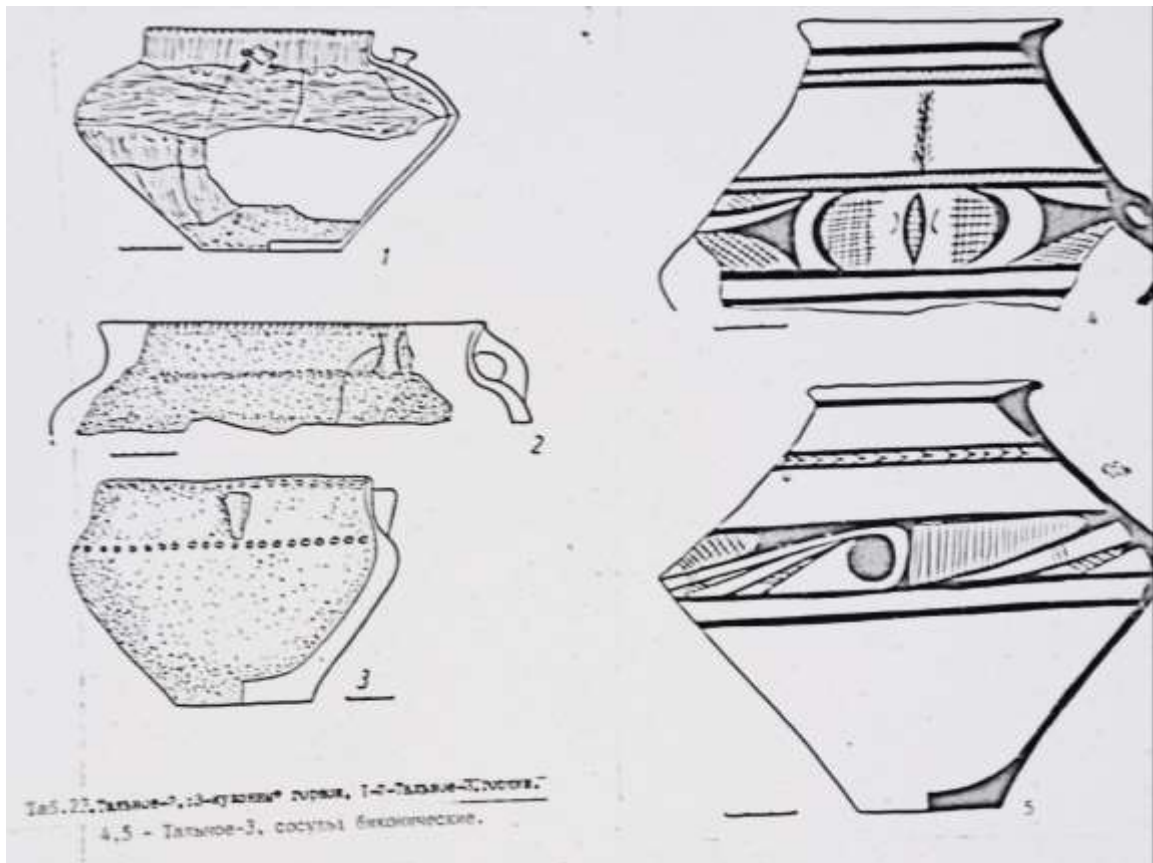
Розповсюджені зооморфні або антропоморфні декоративні наліпи. Кухонна кераміка Тальне-2 типова для пам'яток томашівсько-сушківської групи, розповсюджені в даному районі. Вона близька виробам такого роду, відомим з розкопок на поруч існуючих поселеннях-гігантах Майданецьке та Тальянки.

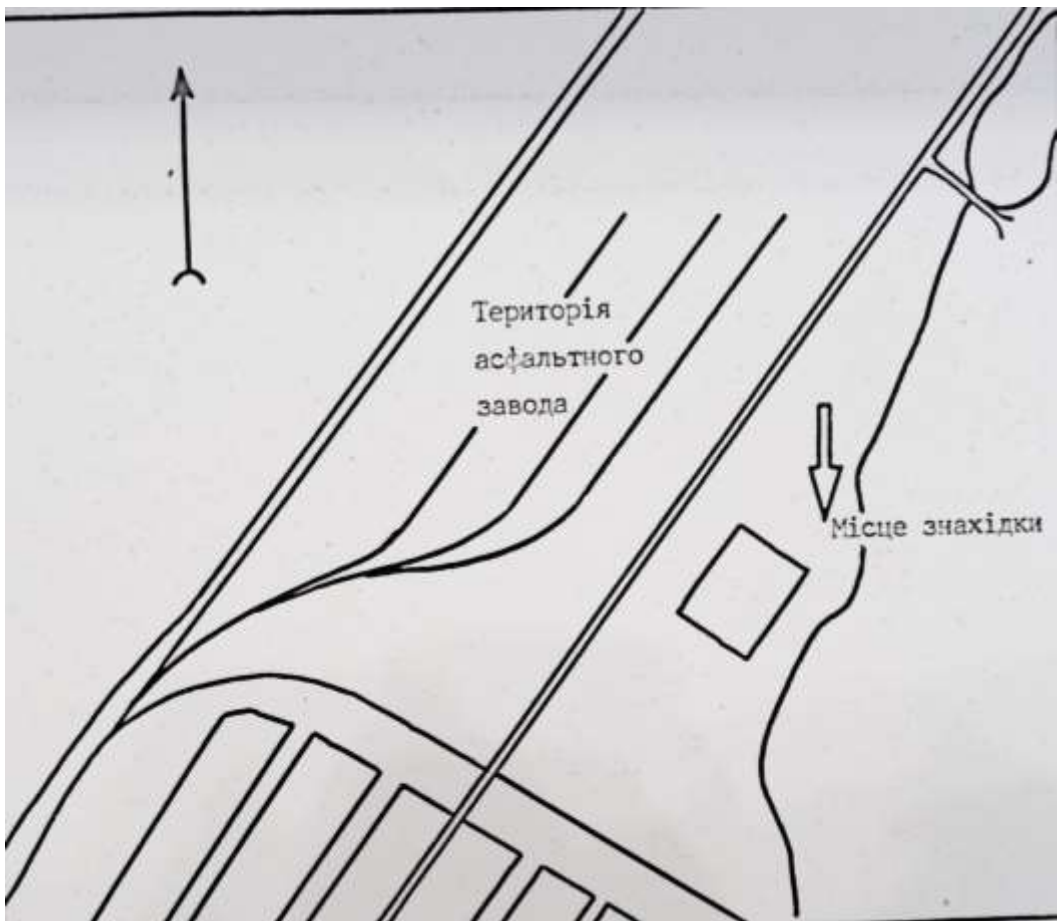
Столовий посуд більш різноманітний і представлений великою кількістю типів. Це миски конічні, напівсферичні, на ніжках, кубки і кубоподібні посудини, амфори, горщики, кратероподібні, грушоподібні і біконічні сосуди, покоришки, а також рідкісні форми – моделі саней, миски з зооморфними наліпками. На підставі типологічного аналізу столового посуду поселення Тальне-2 віднесено до третьої фази розвитку томашівсько-сушківської групи і синхронно таким пам'яткам як Майданецьке і Тальянки. М.Ю.Відейком була висловлена думка про можливу належність поселення Тальне-2 до округи поселення-гіганта Майданецьке (Шмаглій, Відейко, 1992).

Поселення трипільської культури Тальне-3 знаходиться на правому березі ставка, навпроти поселення Тальне-2 (таб.3).

Воно, як і сусіднє поселення, відноситься до томашівсько-сушківської локальної групи. Невелика кількість археологічного матеріалу (таб.23, 1, 2, 4, 5)

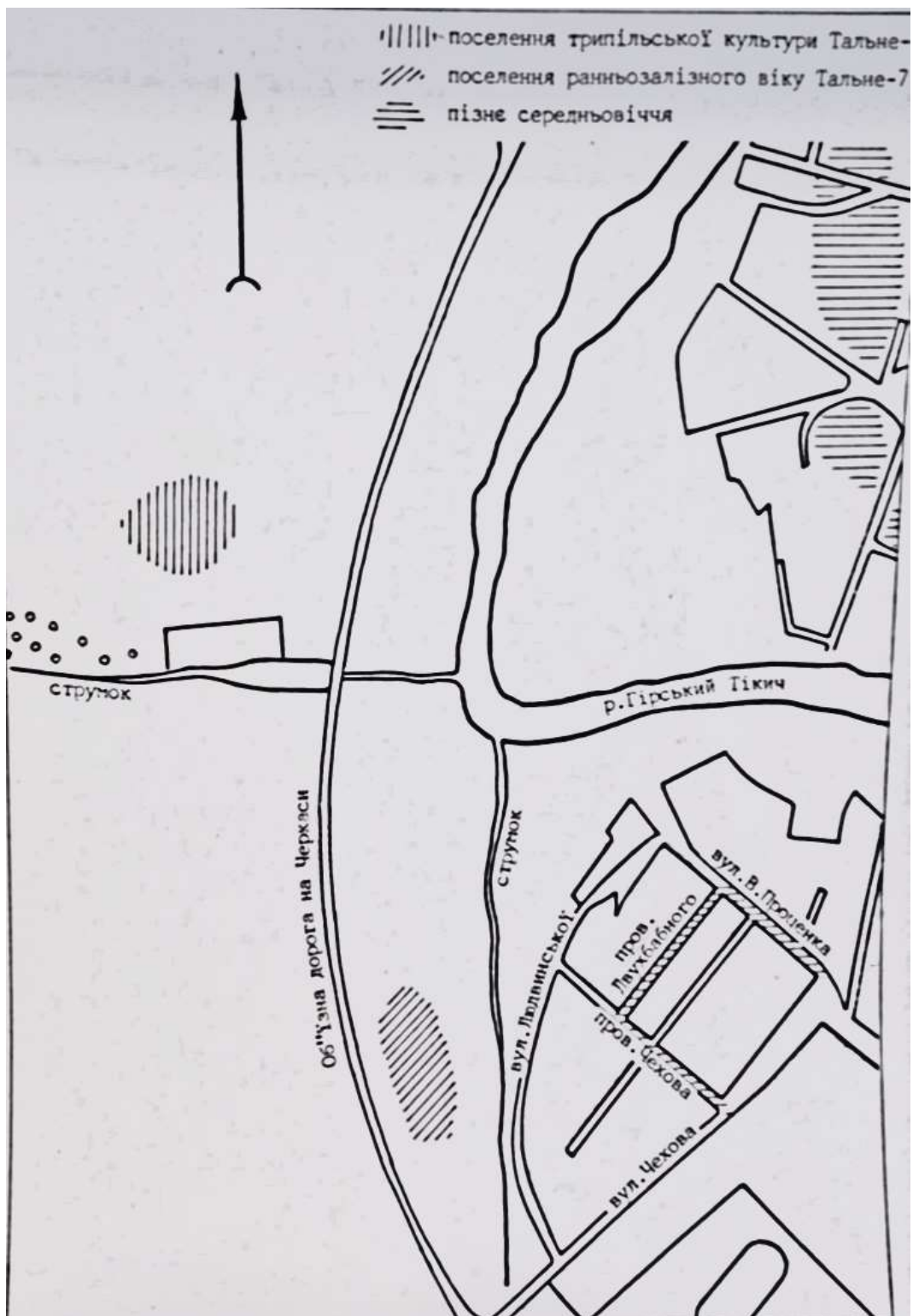

не дає можливості встановити точніше датування даного поселення. Для його подальшого вивчення необхідно провести стаціонарні археологічні дослідження.

Поселення трипільської культури Тальне-4 відкрито у 1962 р. розвідкою Г.Ю.Храбана (Храбан, 1962/2). Воно знаходиться на західній окраїні м.Тальне за об'їзною дорогою на лівому березі струмка, що тече з заходу на схід і впадає в р.Гірський Тікич (таб.2, 2, таб.13).

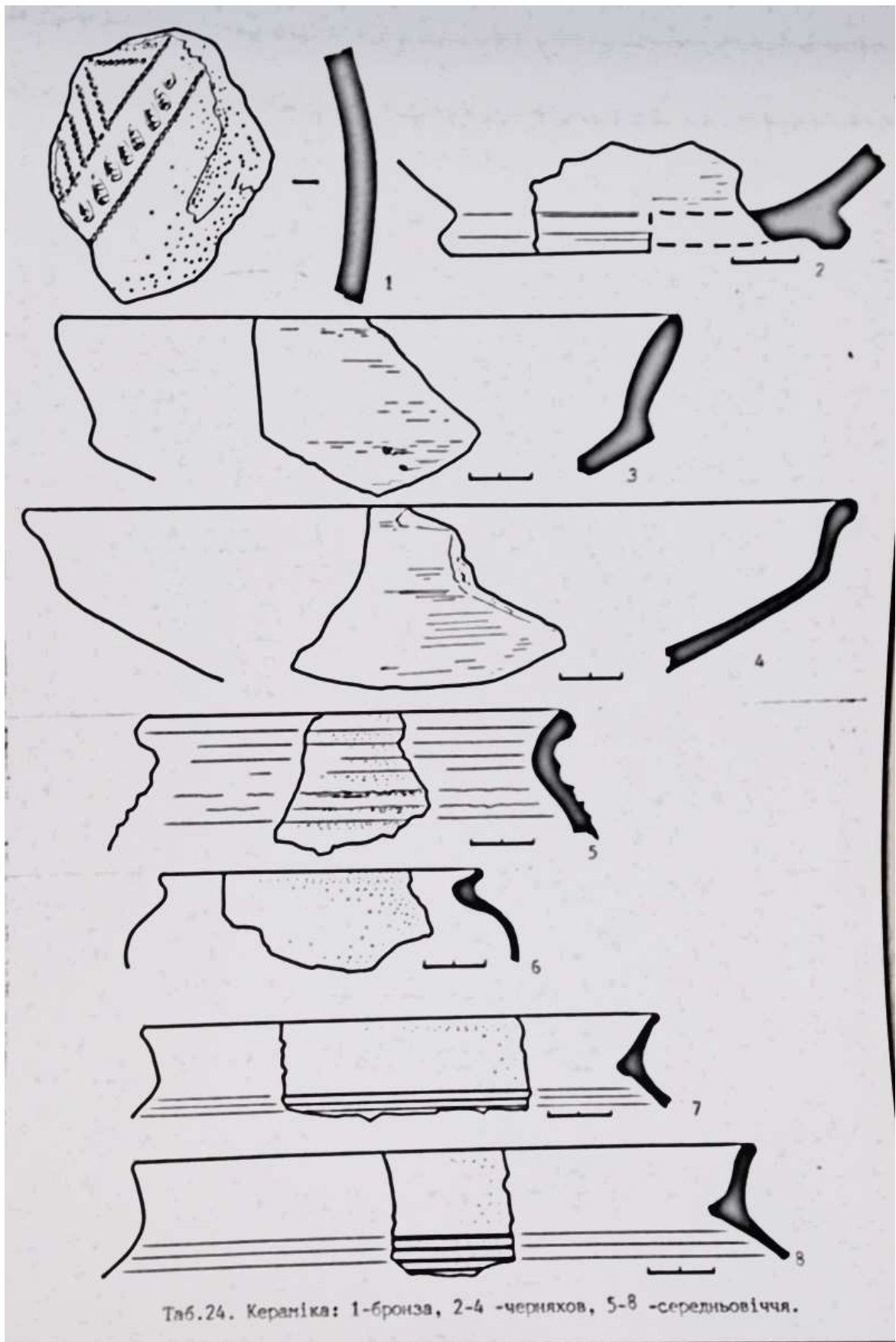

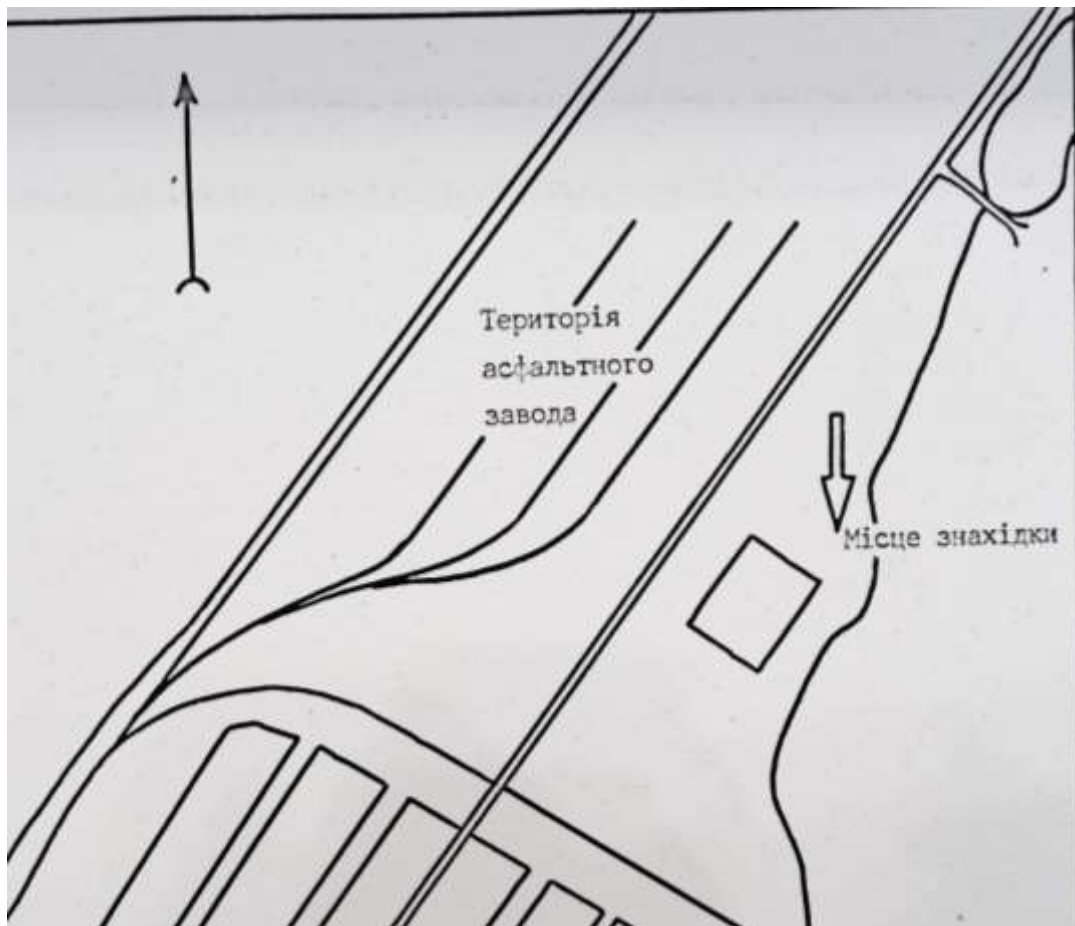
Зараз територія поселення частково зайнята приміськими дачними ділянками. В підйомному матеріалі нами було знайдено фрагмент трипільської кераміки без орнаменту. Колір фрагменту жовтогарячий, випал окислювальний. Залишків глинобитних будівель та меж поселення виявити не вдалося.

Всі поселення трипільського часу нанесені на карту, проведено фото фіксацію.

Багатошарове поселення Тальне-5 відкрите у 1962 р. розвідкою Г.Ю.Храбана (Храбан, 1962/2), під час якої було виявлено кераміку доби бронзи. В останні роки на території, прилеглої до поселення, директором музею історії хліборобства м.Тальне В.Ф.Мициком було зібрано фрагменти кераміки доби бронзи та черняхівської культури, які зберігаються зараз у музеї. Найбільш виразний фрагмент має орнаментальну схему – трикутник, виконаний закрученою мотузкою, частково заштрихований (таб. 24, 1).

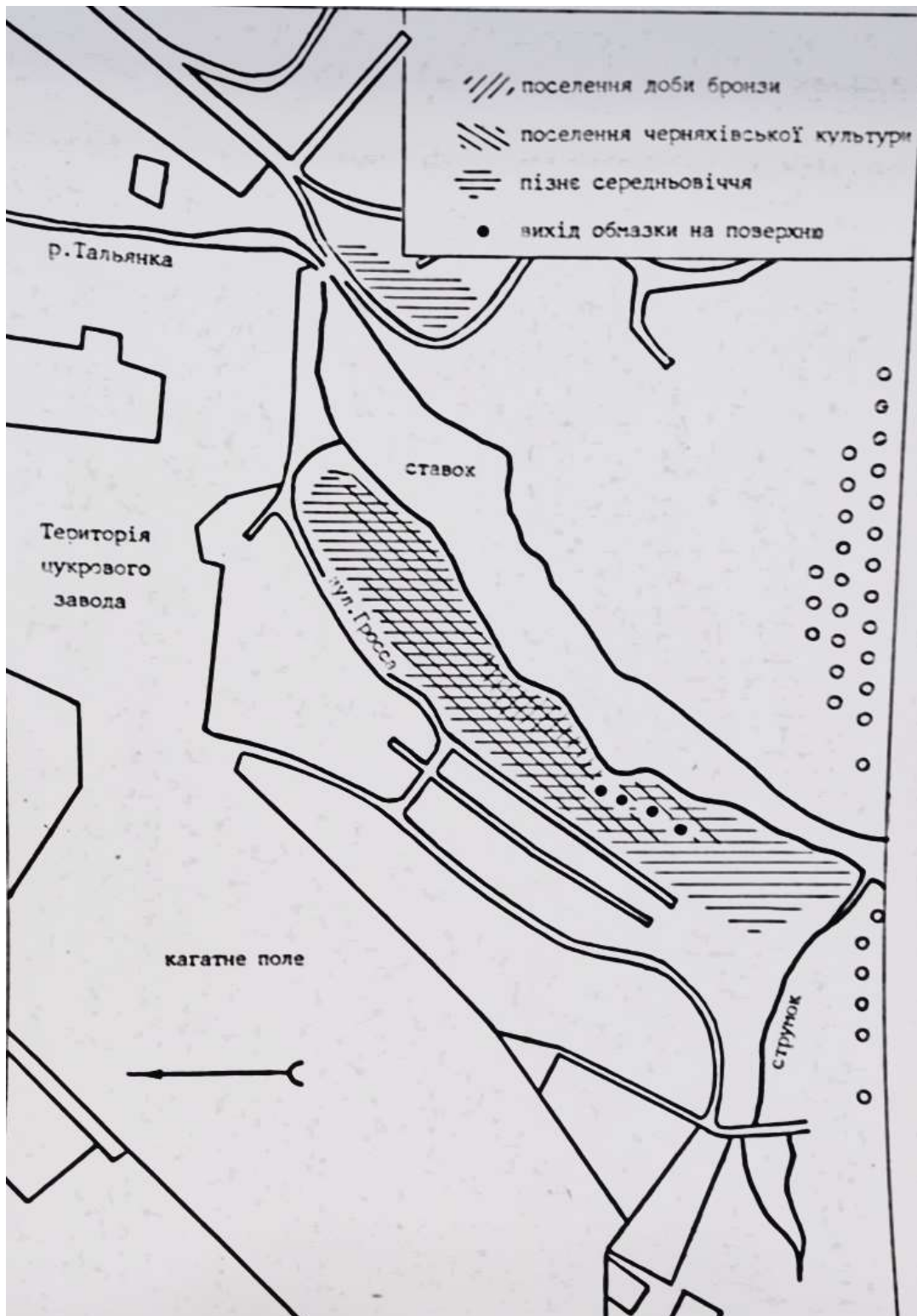
Таб.24. Кераміка: 1-бронза, 2-4 -черняхів, 5-8 -середньовіччя.

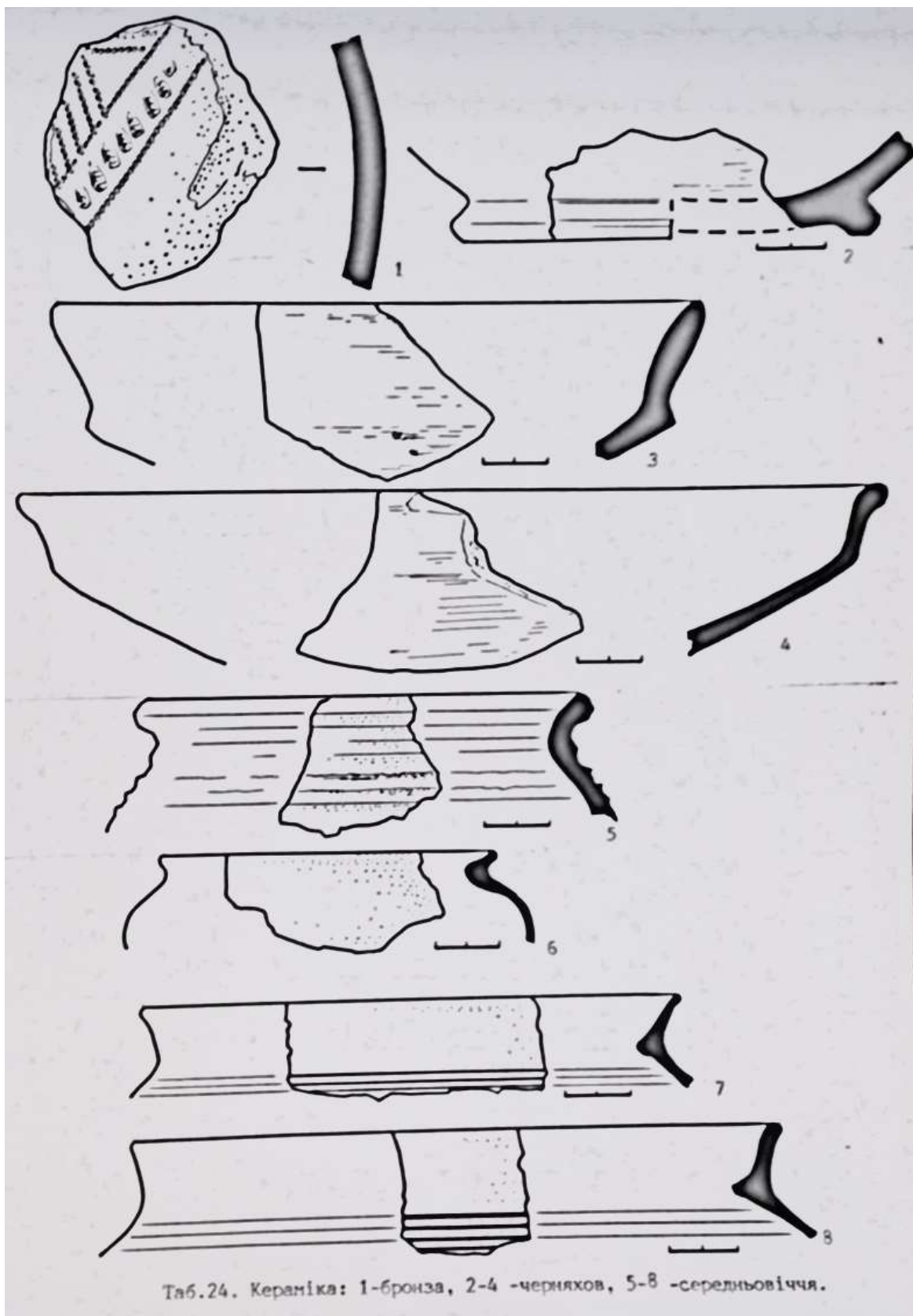
Колір фрагменту темнокоричневий, на внутрішній поверхні – розчоси, у тісті присутня домішка піску. Дана кераміка відноситься до посуду з поселень катакомбної культури¹.

¹ Консультація канд. іст. наук, ст. наукового співробітника ІА НАНУ С.Ж.Пустовалова.

Багатошарове поселення Тальне-5 знаходиться на південній околиці м.Тальне по лівому березі р.Тальянка, де утворено ставок цукрозаводу (таб.5, таб.14).

Площа поселення становить 1000х50м. Виявлено шар бронзового віку, культурний шар черняхівської культури та культурний шар пізнього середньовіччя. На присадибних ділянках по вул.Гроса, що виходять до берега ставка, в орному шарі простежуються залишки глинобитних жител, яскраво виражений плямами обпеченої обмазки. Шурфовкою вдалося встановити глибину залягання шару обмазки 0,3-0,8м, товщина культурного шару – 0,5м. Обмазка розсіяна в ґрунті вперемішку з вугіллям. На деяких фрагментах збереглися сліди конструкцій житла, відбитки рослинних домішок. Зібрана сіро-глиняна гончарна кераміка, з домішками дрібнозернистого піску та кварцу, неорнаментована (таб. 24, 3).

Таб.24. Кераміка: 1-бронза, 2-4 -черняхов, 5-8 -середньовіччя.

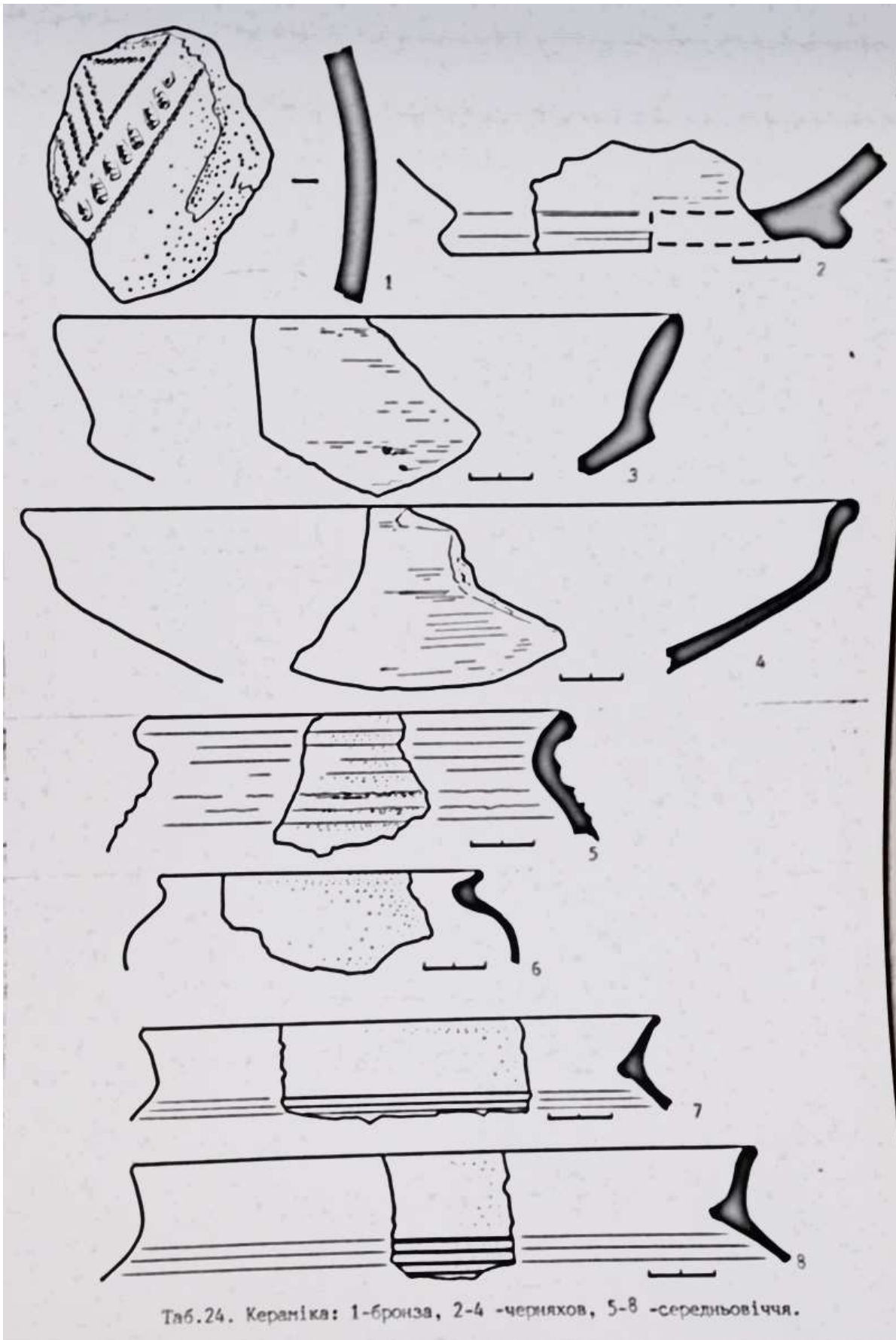
Форми вінець мисок, денця цілком типові для черняхівської культури (II-IVвв. н.е.).

Культурний шар пізнього середньовіччя представлений фрагментами кухонних горщиків. Поселення нанесене на карту, зроблено фото фіксацію.

Багатошарове поселення Тальне-6 відкрито вперше, знаходиться на лівому березі р.Гірський Тікич в західній частині м.Тальне в районі міської лікарні та на присадибних ділянках вул.Чапаєва. Попова-Гертлейна (таб. 6, таб.15).

культурні шари: черняхівської культури (II-IVвв. н.е.) та пізнього середньовіччя (XVI-XVII вв.). Площа розповсюдження шару черняхівської культури не визначена із-за щільності сучасної забудови. Кераміка черняхівської культури: 2 фрагменти мисок, денця на кільцевидному піддоні гончарного виробництва (один фрагмент сіро глиняний лощений, другий фрагмент червоного кольору з повторним випалом (таб.24, 2, 4).

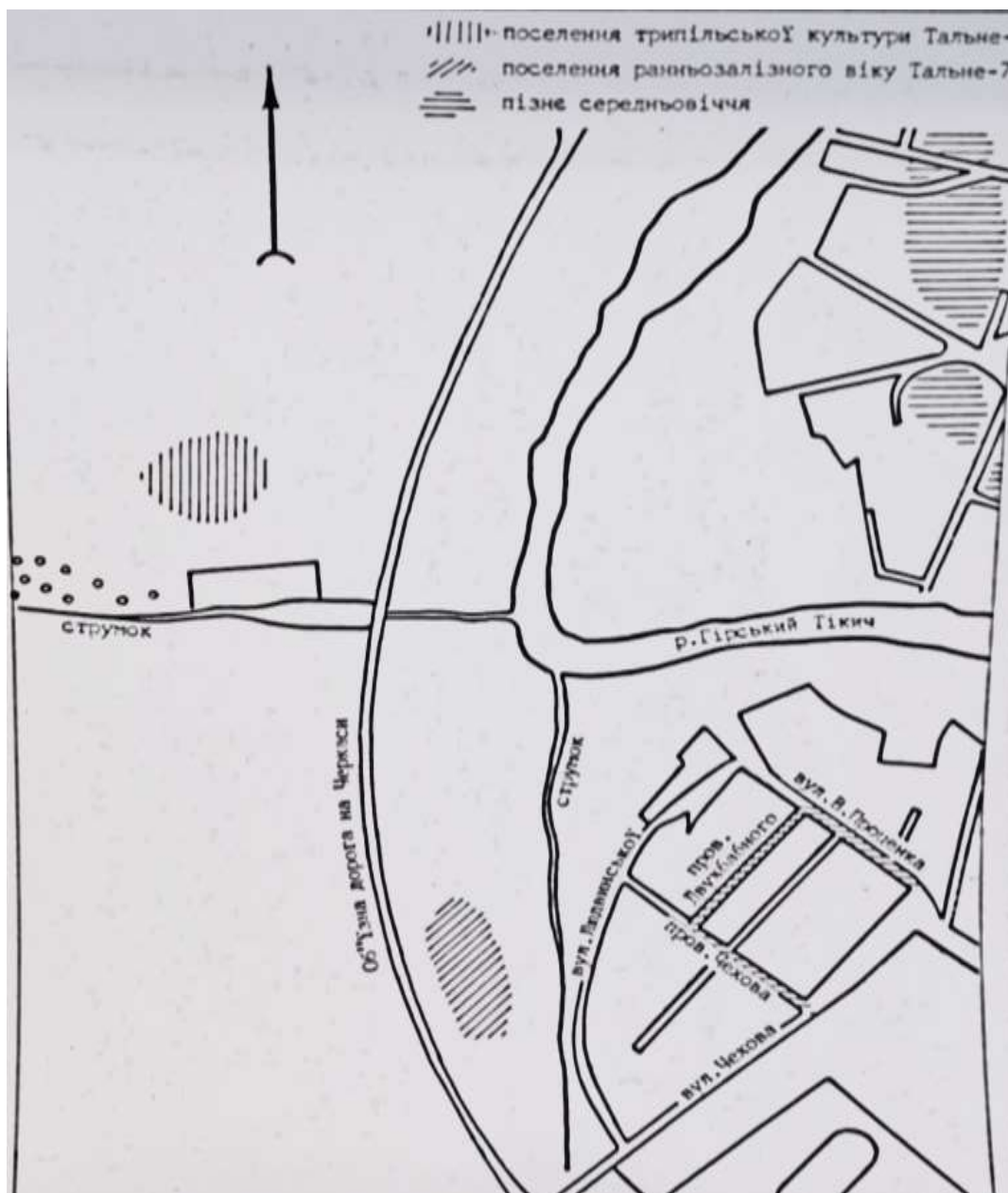

Авторами був виявлений культурний шар пізнього середньовіччя. Площа його розповсюдження становить 1000x50м. Типологічний аналіз форм посуду дає можливість датувати кераміку поселення XVI-XVII вв.¹

Поселення ранньозалізного часу Тальне-7 відкрито в 1962 р. Розвідками Г.Ю.Храбана (Храбан, 1962/2). Поселення знаходиться на південно-західній околиці міста, розташоване на лівому березі струмка, що тече по дні яру в напрямку в півдня на північ і впадає в р.Гірський Тікич (таб.13).

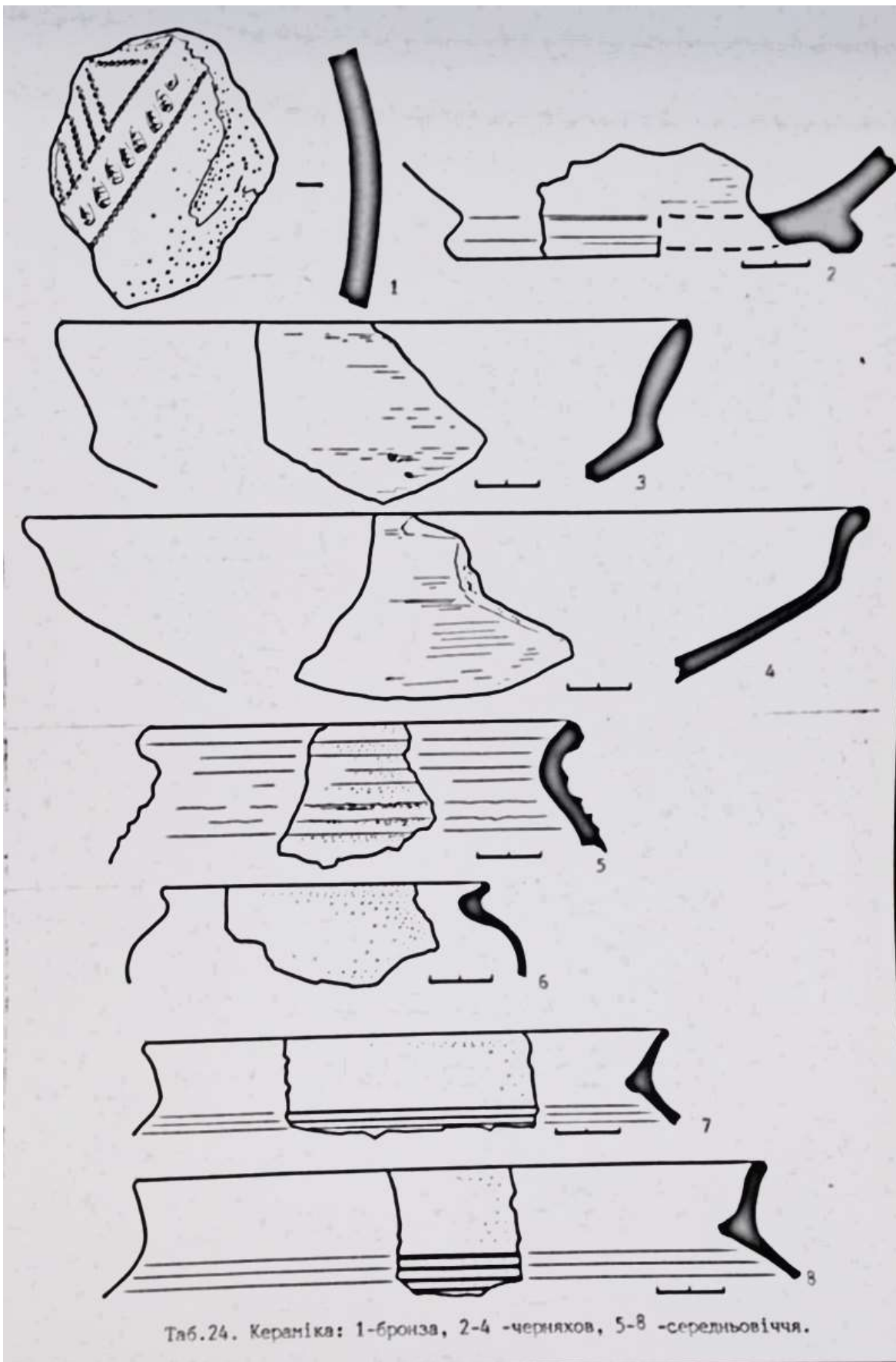

З протилежного боку яру знаходиться район міста Макотерчик (таб.7).

Зібоана ліпна кераміка, в основному, бурого кольору. Один фрагмент темносірий з заглибленим «ялинковим» орнаментом. Фрагменти маловиразні, тому визначити культурну належність поселення поки що неможливо. Визначення Г.Ю.Храбаном даного поселення, як чорноліського, також не підтверджено.² Поселення нанесено на карту, зроблено фотофіксацію.

Місце розповсюдження середньовічної кераміки відкрито вперше по лівому березі р.Тальянка на присадибних ділянках по вул.Котовського, де в ході розвідок була знайдена кераміка постмонгольського часу (XIII-XIVвв).³ Вона представлена двома орнаментованими фрагментами вінець та кількома фрагментами стінок (таб.24,5).

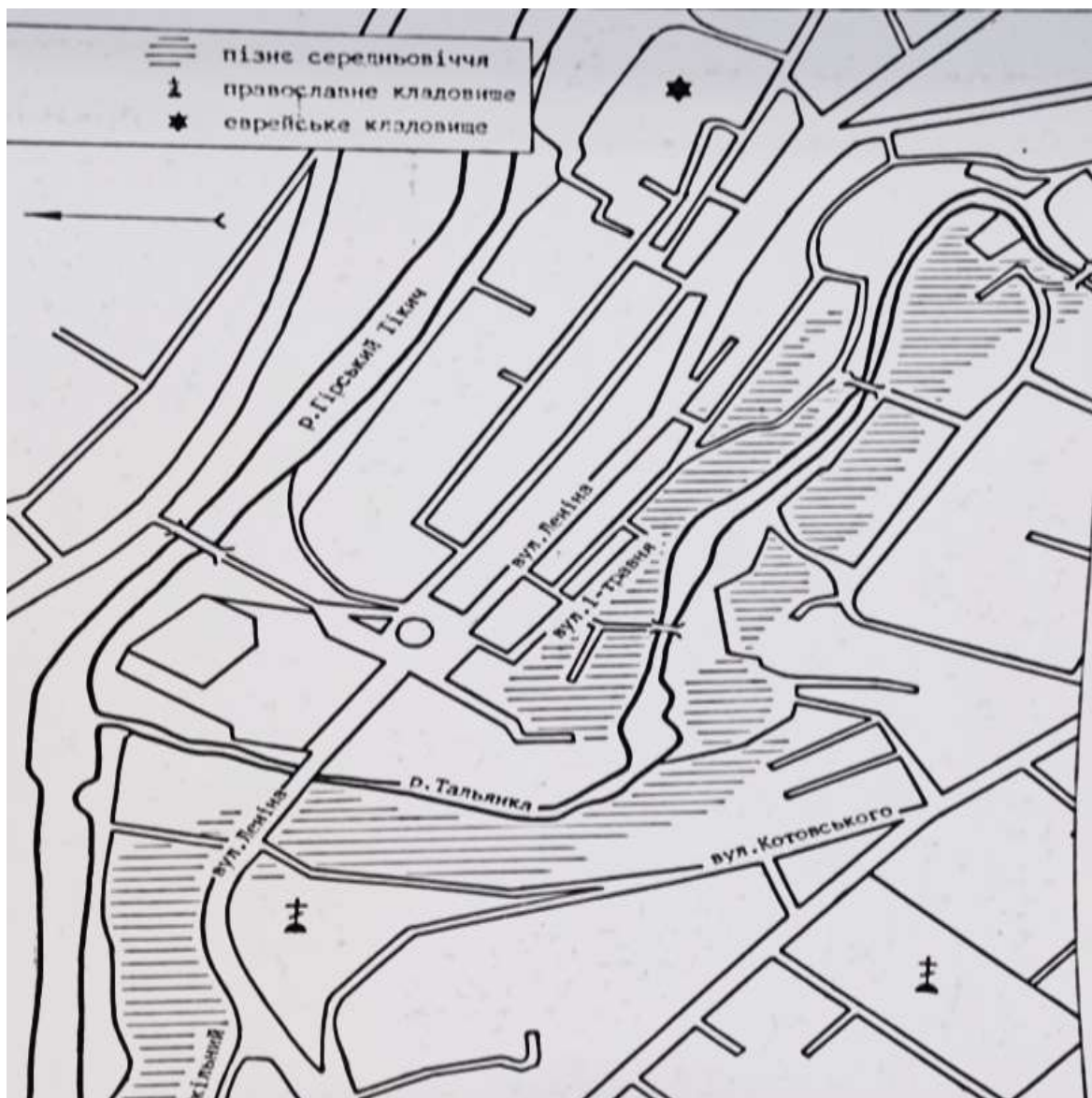

Таб.24. Кераміка: 1-бронза, 2-4 -черняхів, 5-8 -середньовіччя.

Кераміка виготовлена з сіро-глиняного тіста, з лінійно-врізним орнаментом по горловині, вінчик косо зрізаний трохи потовщений. Фрагменти кераміки відносяться до давньоруського типу, аналогія – кераміка з поселення Григорівка, урочище Чернече (Беляєва, Кубышев, 1995; Петрашенко, 1992).

Культурний шар пізнього середньовіччя виявлений на присадибних ділянках, що розташовані на правому березі р.Гірський Тікич до впадання в нього р.Тальянка в районі вул.Шкільна, Леніна, пров.Шкільний на площі 400x50 м (таб.15, 16).

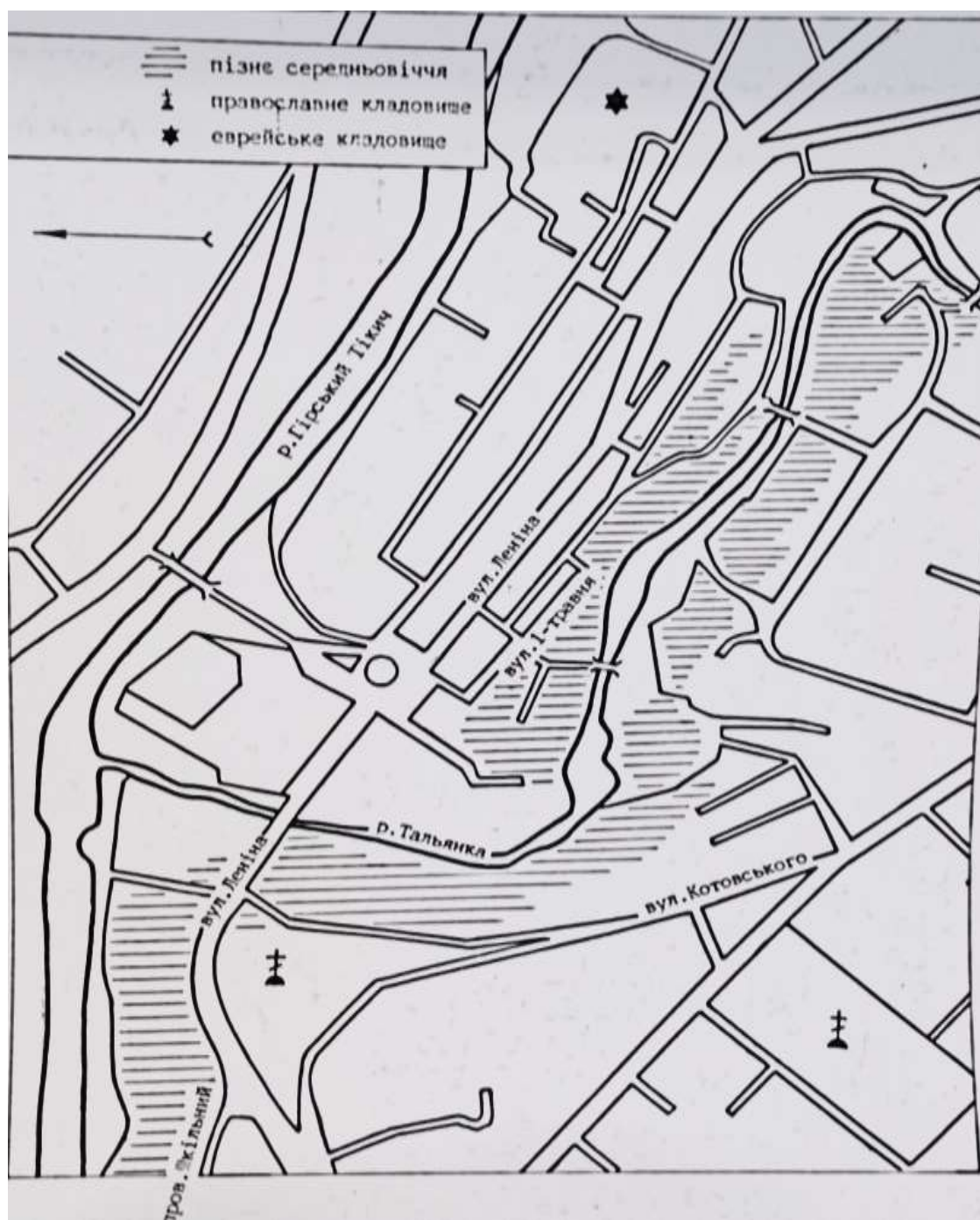
Кераміка XVI ст. також зустрічається на окремих присадибних ділянках в районі старого єврейського кладовища та вул.Пролетарська по правому березі р.Гірський Тікич.

¹Консультація канд..іст.наук, науковий співробітник Старокиївської експедиції С.А.Климовський.

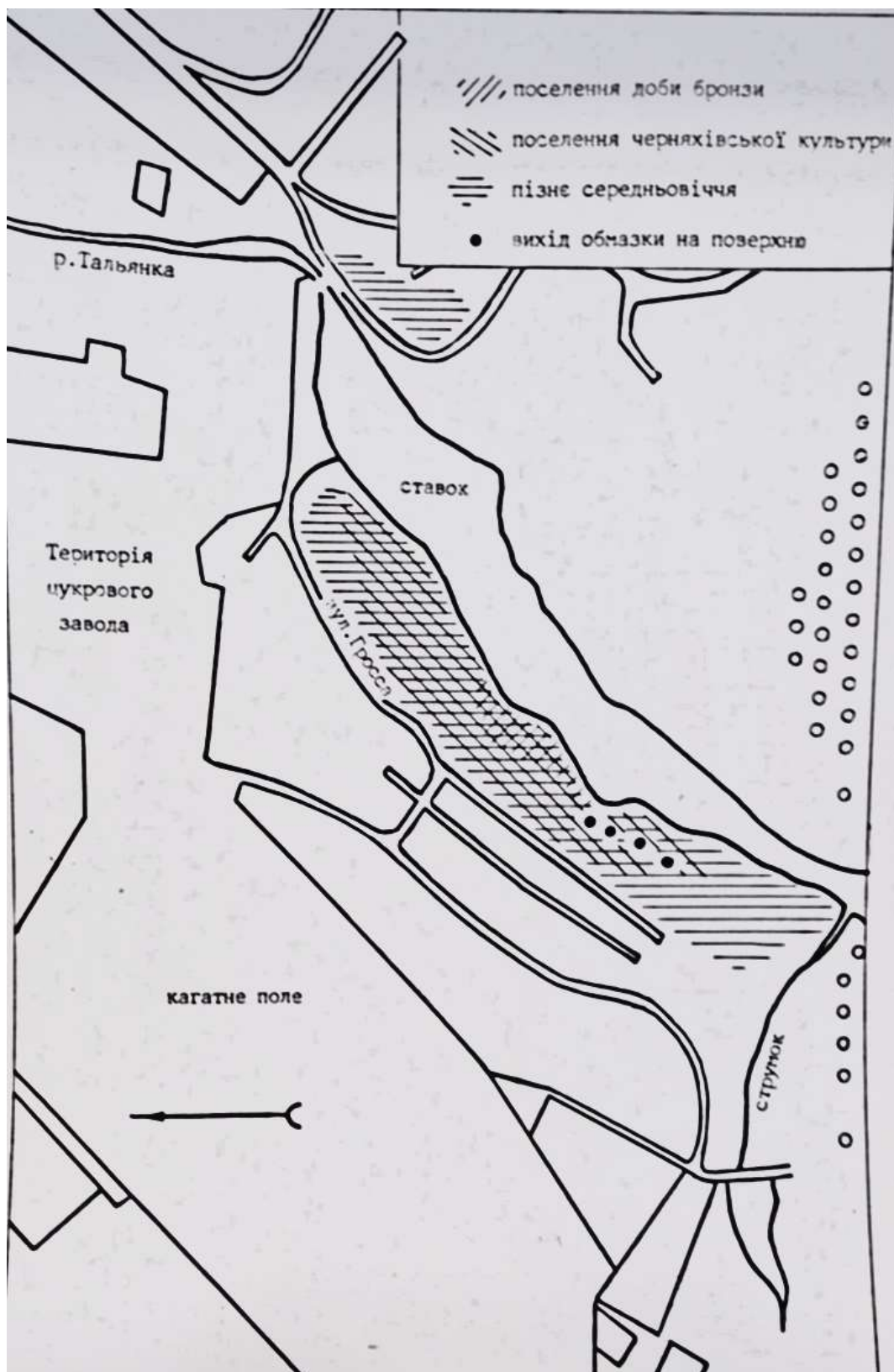
²Консультація канд..іст.наук,науковий співробітник ІА НАНУ Я.П.Гершкович.

³Консультація канд..іст.наук, ст.науковий співробітник В.О.Петрашенко.

Понад лівим берегом р.Тальянка між її узбережжям та вул.Котовського до мурів цукрозаводу на присадибних ділянках культурний шар пізнього середньовіччя XVI-XVII ст. виявлений на площі 2000х50м (таб.16).

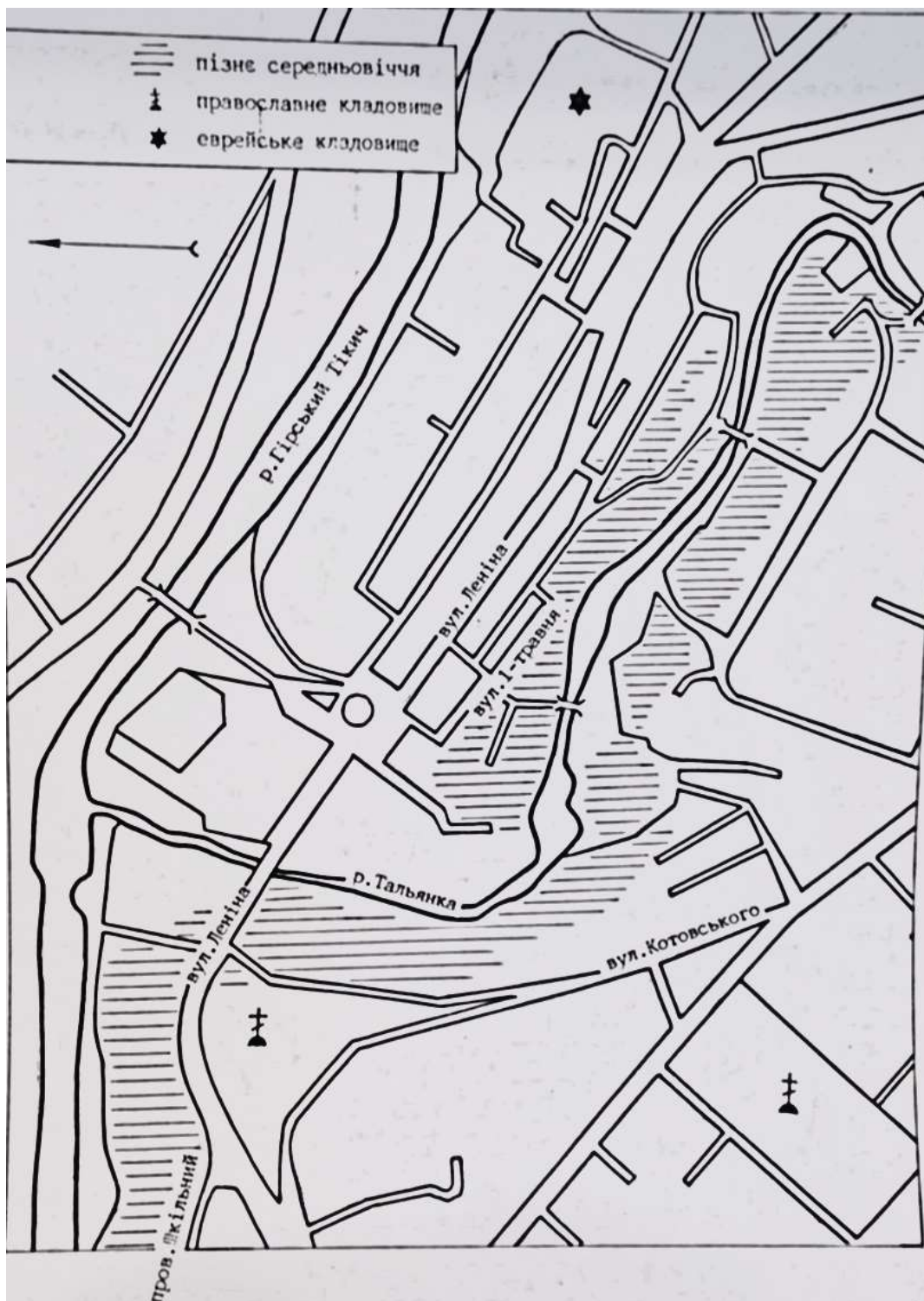

По вул.Гроса в районі цукрозаводського ставка, з лівої його сторони середньовічний шар виявлений (таб.14)

на площі 1000x50м. На правому березі р.Тальянка в районі вул.1-го Травня, Леніна шар пізнього середньовіччя XVII-XVIII ст. (таб.8,16)

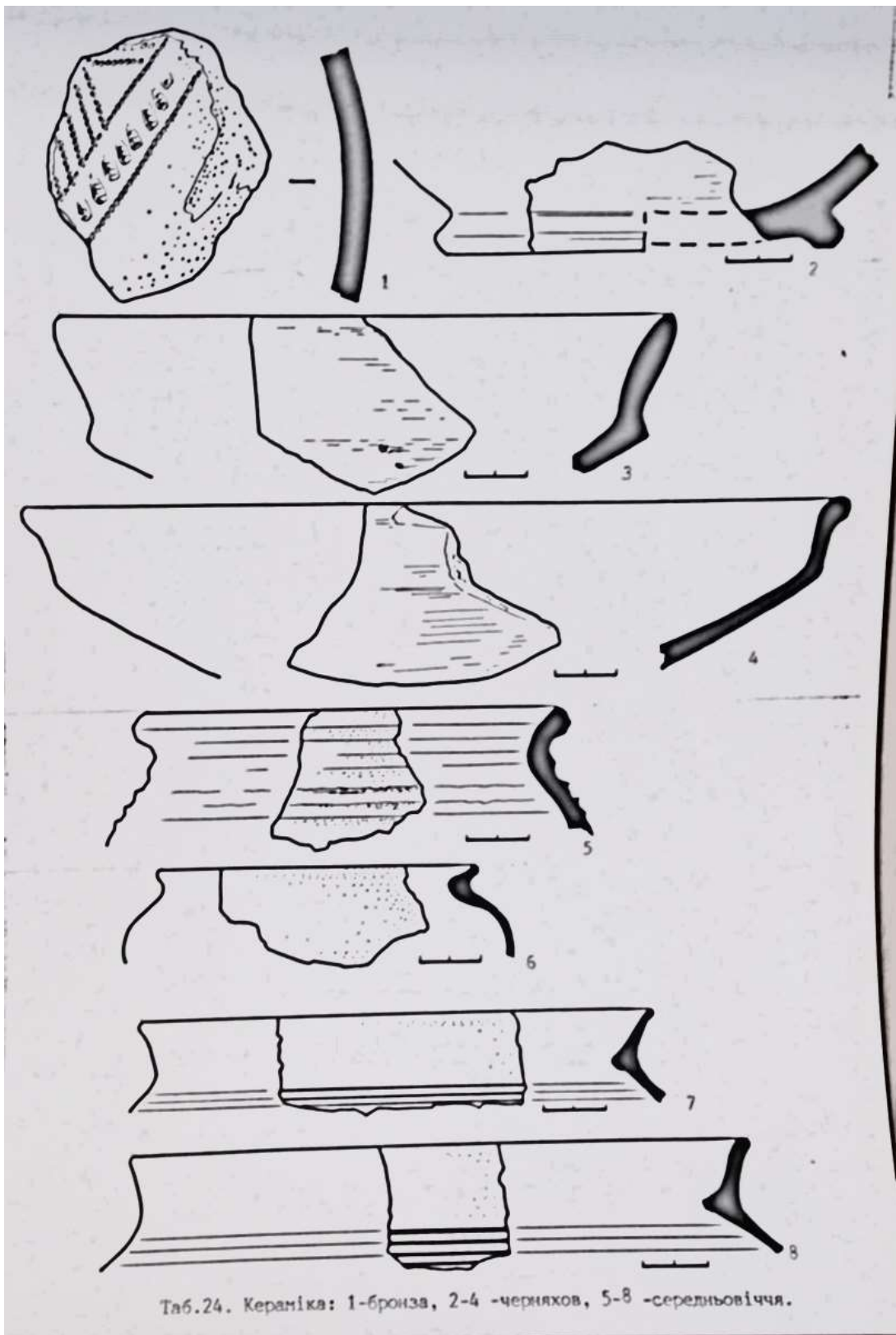

знайдено на площі 500х50м.

В ході розвідок встановлено, що культурні шари пізнього середньовіччя розповсюджені на вузькій смузі понад берегами річок Гірський Тікич та Тальянка. Оскільки даний шар знаходиться на території нинішнього міста, він сильно порушований сучасним будівництвом, що не дає можливості провести остаточного обстеження та точного встановлення площі середньовічних поселень.

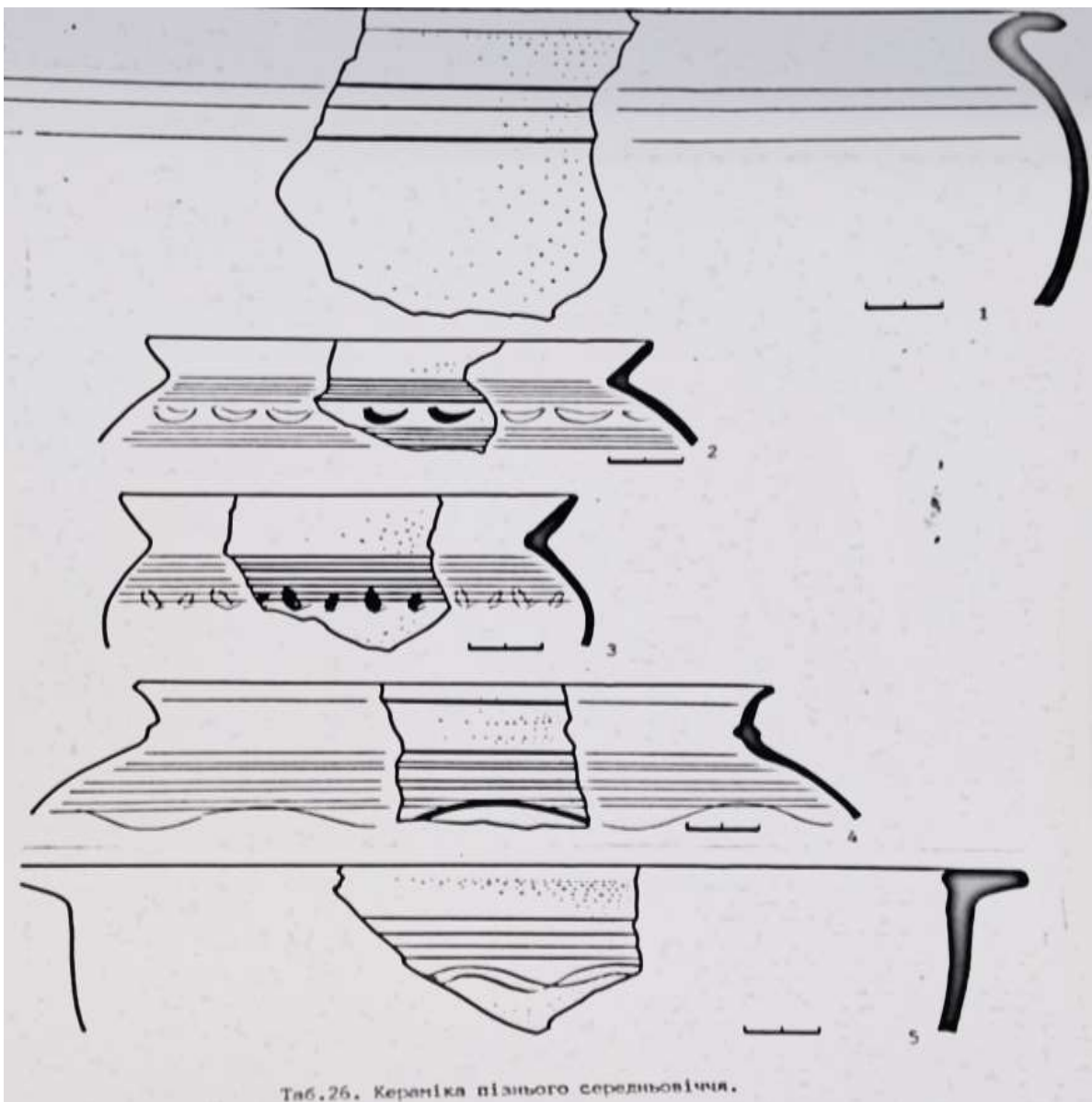
Кераміка XVI ст., що знайдена на території міста Тальне, представлена фрагментами тонкостінного посуду – денця, вінця, стінки, ручки (таб. 24, 6).

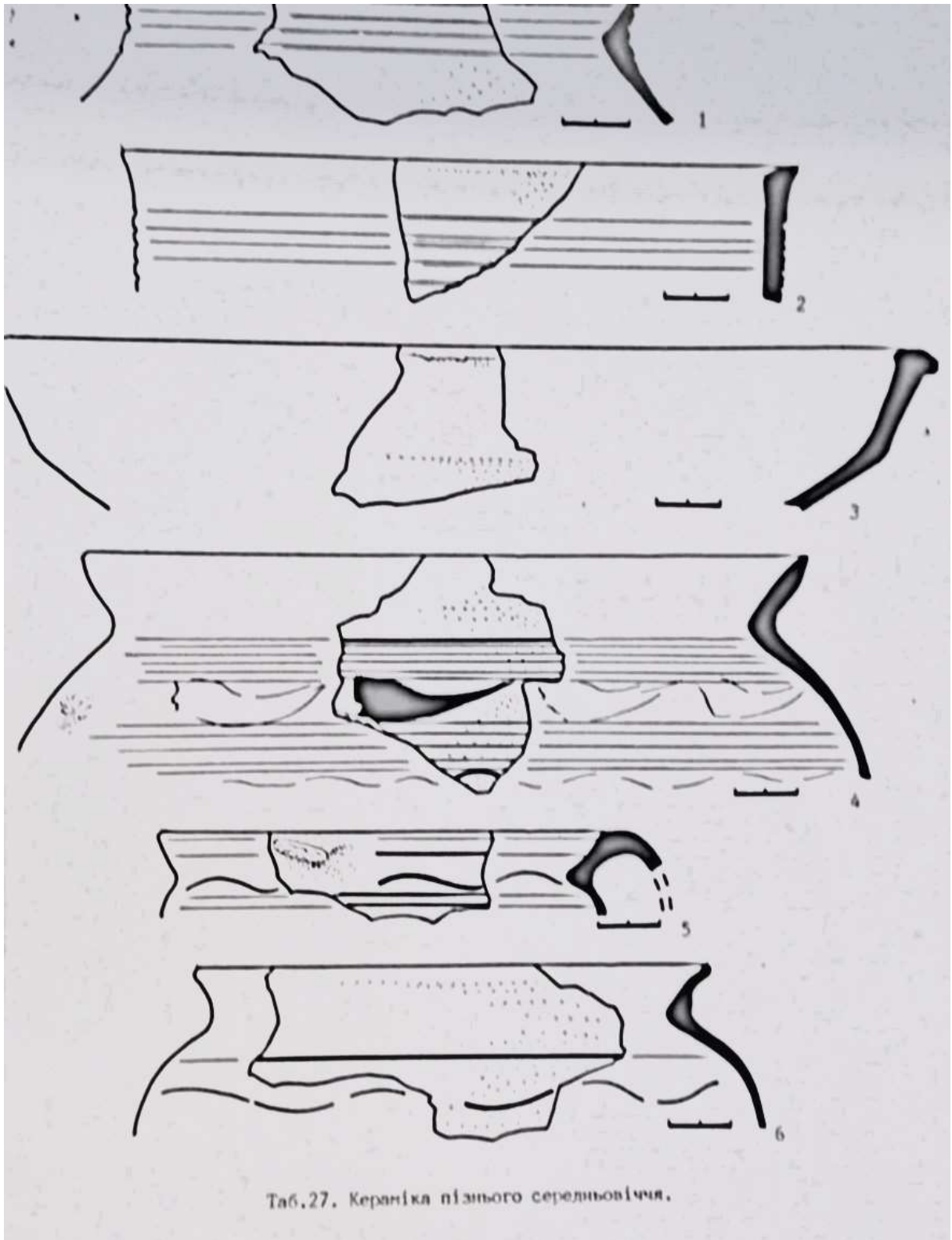
Таб.24. Кераміка: 1-бронза, 2-4 -черняхів, 5-8 -середньовіччя.

Має світло-сірий та сіро-жовтий колір, є фрагменти, покриті з зовнішньої поверхні сажею. Тісто з домішками кварцу. Кераміка XVII-XVIII ст. добре представлена фрагментами посуду із комплексу, розташованого по вул.1-го Травня (таб. 26, 27).

Таб.26. Кераміка пізнього середньовіччя.

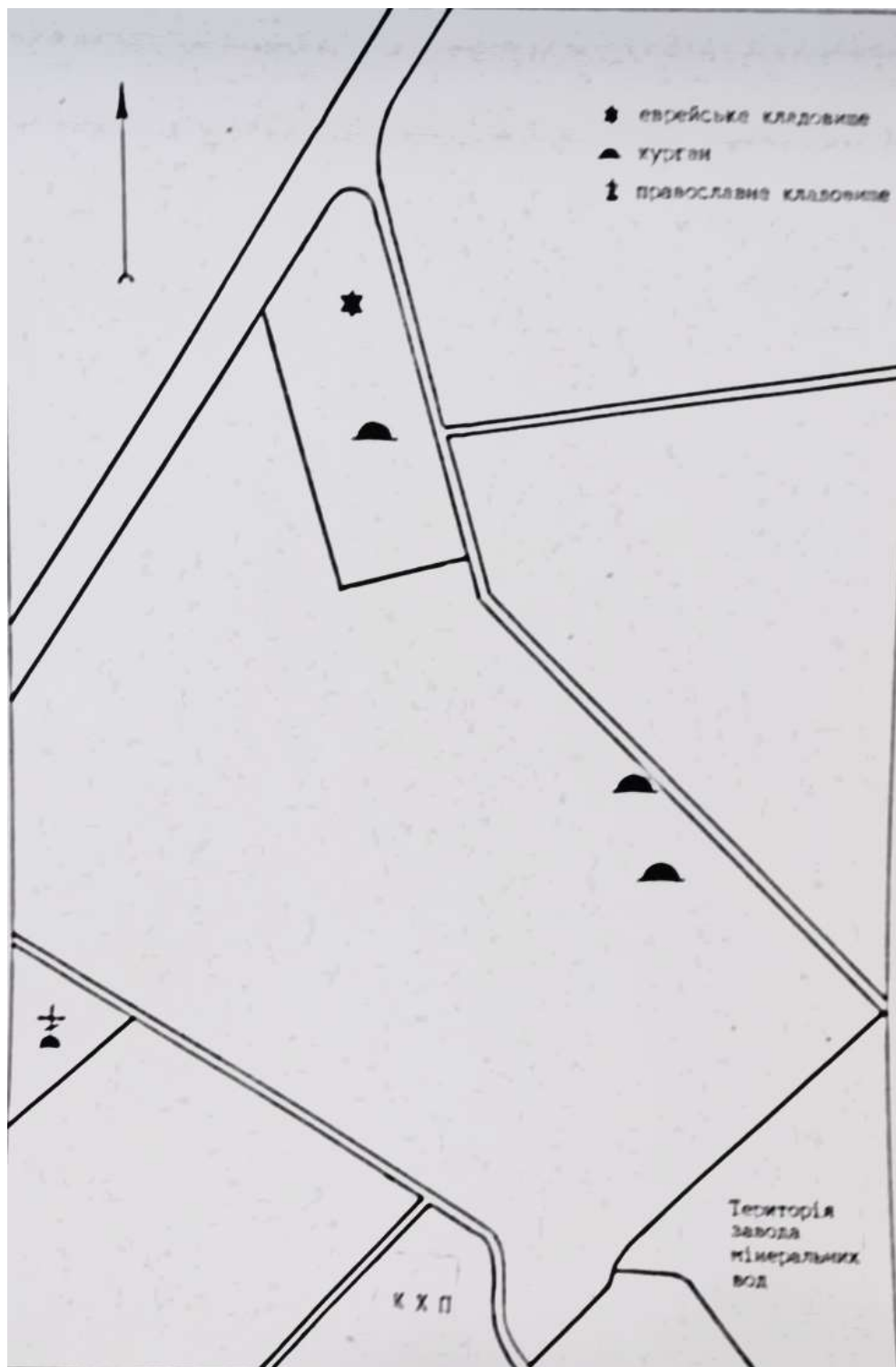

Розвідками Степановича та Заблудського, науковими співробітниками Уманського краєзнавчого музею, було встановлено наявність на території міста Тального городища в південно-західній частині міста на пагорбі, що має назву «Макотерчик». Нами було встановлено, що вал в даний момент знищений забудовою в 60-х роках. Він проходив однією стороною по провул.Двухбабного – 150м, по провул.Чехова і вул.В.Проценка, місцезнаходження четвертої сторони, паралельної пров.Двухбабного, встановити не вдалось. В межах даного периметра та в прилягаючих до нього територіях культурний шар не виявлений. Шурфовка в межах валу вул.Чезхова-2 та за його межами вул.Людвинської-10 також результатів не принесла, тому в даний момент ми не маємо можливості провести датування валу. Чотирикутна форма спорудження валів, яка просліджується в даному випадку, характерна для часів пізнього середньовіччя. Проведено фото фіксацію міста, де

був споруджений вал, та занесено на карту місце його знаходження, відоме зі слів місцевих жителів.

В межах міста знаходиться одне **курганне поле** на північній його околиці впродовж дороги, що йде від залізничного вокзалу в напрямку нового єврейського кладовища (таб.10,17).

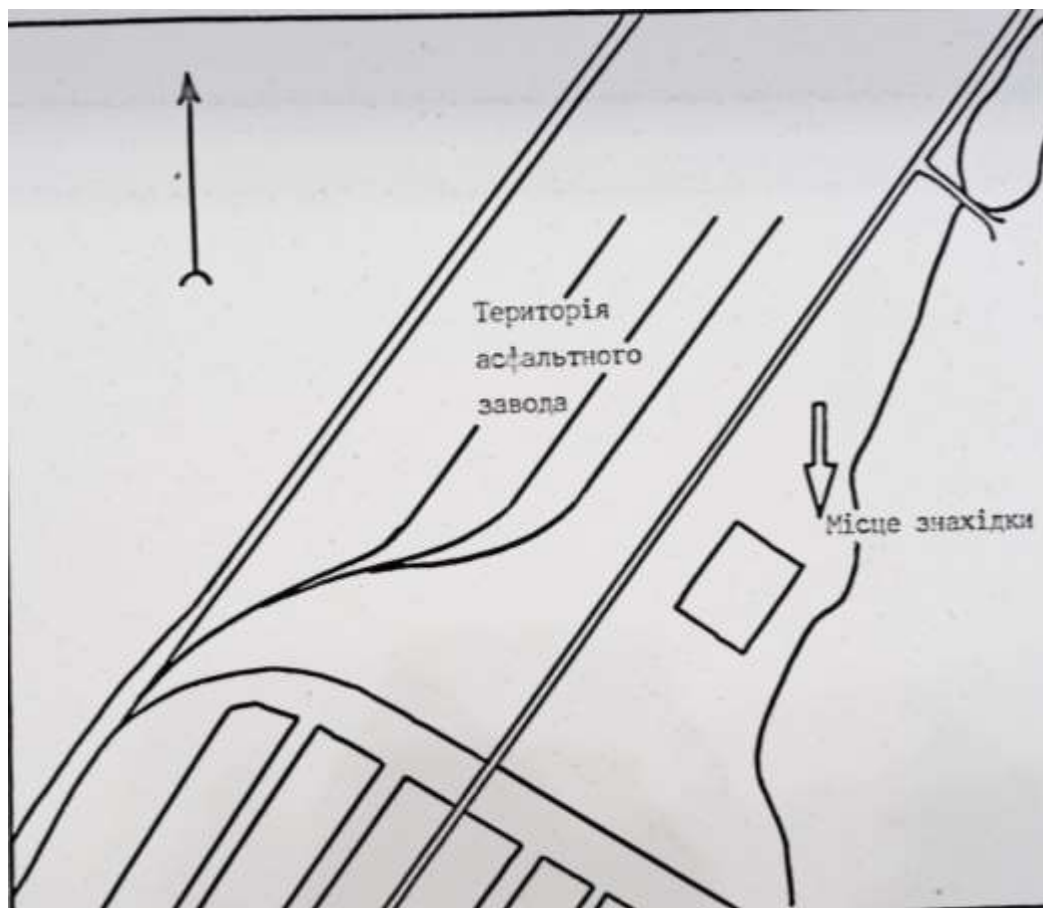

На ньому знаходиться три кургани: курган № 1 розташований в 240м на північ від міста, його ширина становить 35 м, висота 0,8 м; курган № 2 розташований в 70 м. На північ від кургану № 1, він частково зруйнований вищевказаною дорогою, його ширина становить 40 м, висота 0,8 м; курган № 3 розташований в 350 м на північний захід від перших двох курганів і знаходиться на території єврейського кладовища, його ширина становить 30 м, висота 0,7 м. Дане курганне поле ймовірно належить до ямної культури пізнього енеоліту. Розташування курганів занесено на карту, проведено фотофіксацію.

Проведено фото фіксацію та візуальне обстеження **курганного поля**, що знаходиться на захід від м.Тальне в районі молочноконсервного комбінату. Воно тягнеться від даного комбінату в напрямку с.Гордашівка і відноситься до скіфського періоду. На кургані, що зображений на фото (таб. 11, 1)

в 1993 р. науковим співробітником Чорноволом Д.К. були знайдені бронзові псалії. В даний момент вони знаходяться у фондах музею історії хліборобства м.Тальне.

Проведено фотофіксацію та візуальне обстеження **курганного поля**, розташованого на південний схід від м.Тальне в районі газокompресорної станції. Воно тягнеться від даної станції в напрямку сіл Майданецьке, Зеленьків, період спорудження курганів не встановлено (таб. 11, 2).

В приміській зоні є ще одне курганне поле, що розташоване на південний захід від м.Тальне, воно знаходиться в районі авіавзльотної смуги впродовж траси Тальне-Умань в напрямку села Білашки.

В ході археологічних розвідок було проведено обстеження семи поселень різних археологічних культур та епох, що знаходяться на території міста та в його околицях: 4 поселення трипільської культури, 1 поселення доби бронзи, 1 поселення ранньозалізного віку, 2 поселення черняхівської культури.

Під час розвідок вперше було виявлено культурний шар XIII-XIVст. по лівому березі р.Тальянка, розпочато вивчення процесу розселення та розростання міста Тальне в пізно середньовічний період XVI-XVIII ст., що йшов впродовж обох берегів річок Гірський Тікич та Тальянка. Дослідження соціально-топографічного розвитку міста необхідно продовжити, для чого бажано провести стаціонарні археологічні розкопки.

Література:

1. Блажевич Н.В., Толочко П.П. Отче о разведках и раскопках в Бреднем Поднепровье\ НА ІА НАНУ, 1982\31.
2. Беляева С.О., Кубишев А.І. Поселення Дніпровського лівобережжя X-XV ст. (за матеріалами поселень поблизу сіл Комарівка та Озаричі). – К.: Наук.думка. – 1995 – С.37, 60, 79.
3. віногородська Л.І., Горішній П.А., Юра Р.О. Середньовічна кераміка із с.Суботів Черкаської області\Археологія № 50. – К., 1985. – С.66-69.
4. Круц В.А., Рыжов С.Н. Фазы развития памятников томашовско-сушковской группы\ Археологія. – К., 1985. – С.45-55.
5. Некрасова Г.М. Охоронні розкопки черняхівського могильника поблизу м.Суми\ Археологія № 50. – К., 1985. – С.76-79.
6. Петрашенко В.А. Кераміка IX-XIII вв. Среднего Поднепровья\ Древнерусская керамика. – М., 1992. – С.7-20.
7. Пустовалов С.Ж., Еллінський В.Є. Дослідження на острові Мала Хортиця\ АД на Україні 1992 року. – К., 1993. – С.118-120.
8. Стефанович А.В. Археологічні пам'ятки Уманщини 1969р.\ НА ІА НАНУ, ф.12.
9. Храбан Г.Ю. Археологічні пам'ятки крайнього заходу Черкаської обл.. Щоденник розвідок за 1962 р.\ НА ІА НАНУ. – 1962\2. – С.35-35а.
10. Шмаглій Н.М., Відейко М.Ю. Трипільські поселення на Черкащині\Археологія № 3. – К., 1992. – С.126.